

MEHMET ÂKİF'E GÖRE MÜMİNLERİ İSLAM'DA BİRLEŞTİRMEK VE KARDEŞLEŞTİRMEK AÇISINDAN ÂL-İ İMRAN SURESİ 103. AYETİ

Murat SARICIK (*)

Öz

Mehmet Âkif, 1912 Ekiminde başlayan Balkan Savaşı'ndan iki hafta kadar önce *Sebilürreşâd* dergisinde yayınladığı yazısında Âl-i İmran suresi 103. ayetini esas alıp, tüm müminlerin hep birden Allah'ın kitabına sarılmasını, birbirlerinden ayrılmamasını istemiştir. Ona göre tüm müminleri bir arada tutacak en kuvvetli bağ Kur'an ve İslamiyet'tir. Mezkûr ayet ışığında birlik olmak, inananları dünyada perişanlıktan kurtaracağı gibi, ahiret hüsrânından da kurtaracaktır. Ancak Kur'an ve İslamiyet rabitası, bütün İslam kavimlerini bir arada tutabilir. O bu konudaki fikirlerini *Asr-ı Saadet*'ten bir örnek olayla da destekler. Ona göre din kardeşliği, Allah'ın en büyük nimetlerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: İttihat, Allah'ın İpi, Tefrika, Ülfet, Kardeşlik, Irkçılık, Düşmanlık.

103RD Ayeth of Âl-İ Imran Surah According to Mehmet Akif, in Terms of Uniting Muslims and Making Them Brother in Islam

Abstract

Mehmet Akif had wanted from Muslims altogether to hold fast to the rope of God, and not to become divided based on the Al-i Imran Surah 103. verse in the *Sebilürreşâd* magazine article which published two weeks before the Balkan Wars in October 1912. According to him, the strongest bonds that keeping all believers together are the Quran and Islam. In consideration of above-cited verse, the collaboration of Muslims save them from misery in the World and frustration of hereafter. Nothing but the Quran and Islam connection can hold together all Muslim nations. He base his opinion on the sample from the golden age of Islam. According to him religious fellowship is the one of Allah's greatest blessings.

Keywords; Union, the Rope of God, Division, Habituation, Brotherhood, Racism.

*) Prof. Dr., SDÜ ilahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
(e-posta: muratsaricik@sdu.edu.tr)

Giriş

1. “Hepiniz Birden Allah’ın Kitabına Sımsıkı Tutununuz”

Hayatı boyunca İttihâd-ı İslam’a, İslamların ittihat ve ittifakına taraftarlık üzerinde yürüyen ve bir İslam milliyetçisi olan Mehmet Âkif (1873- 1936)¹ şiir ve yazılarında hep İslam milletleri, yani kavimleri arasındaki tefrika, ihtilaf, düşmanlık, parçalanmışlık ve ırkçılığı reddederken, bu konularla ilgili muhtelif yazılarında bu konularla ilgili ayet ve hadisleri mesnet alarak bunların yorumlarını yapmıştır.

O ilk defa 1944’te Ömer Rıza Doğrul tarafından derlenerek yayınlanan “*Kur’an’dan Ayetler*” adlı kitapta yer alan yazılarında,² bazı ayetleri ırkçılığı ret, tefrikaya karşı çıkma ve İslam birliği (İttihâd-ı İslam) ve kardeşliği gibi konulardaki açıklamalarıyla ele almaktadır.

Mesela Mehmet Âkif bu bağlamda, Âl-i İmran suresinin 103 ve 128. ayetlerini,³ Enfâl suresinin 25. ve 46. ayetlerini, Hucurât suresinin 10. ve 13. ayetlerini fikir ve düşüncelerine hareket noktası yaptığı gibi, Âl-i İmran suresinin 103 ve 128. ayetlerini de bu bağlamda ele alır. O bir yandan Sebülürreşâd’da şiirlerini yayınlarken; diğer yandan dergiye dinî, içtimaî ve edebî yazılar da yazıyor ve yazılarında günün konuları hakkında fikirlerini serdediyordu. Bu meselelerden bazıları, kavmiyet ve cinsiyet, yani ırkçılık, tefrika, İttihâd-ı İslam gibi meselelerdi.⁴

İlk kez 1908- 1925 yılları arasında çıkan Sebülürreşâd dergisi sayılarında genel olarak mühimsenen konular; İslami esaslara dayalı şer’î meşrutiyet ve meşveret, Osmanlı memleketleri ve bütün Müslümanların birliği/vahdeti, İttihâd-ı İslam, müsavat, İslamî uhuvvet ve muavenet ve aynı zamanda kavmiyetçiliği ret gibi güncel mevzulardı. Dergide her

1) Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Okay, M. Orhan ve M. Ertuğrul Düzdağ, “*Mehmed Âkif Ersoy*”, *DİA*, C. XXVIII, İstanbul 2003, s. 432- 439. Âkif kavmiyet aleyhinde olduğunu ve milliyet aleyhinde olmadığını bizzat mecliste kendisi açıklamıştır. Bkz. *TBMM, Zabıt Ceridesi*, C. XVII, s. 72, 2.b. Ankara 1958; Düzdağ, M. Ertuğrul, *Yakın Tarihimizde İrkçılık*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 168. (*Yakın Tarihimizde İrkçılık*). Ona göre, millet İslam milleti, milliyet İslam milliyeti, milliyetçilik de İslam milliyetçiliğidir. Bir şiirinde de o bunu bir beyit halinde “millî”yi “İslamî” manasına alarak şöyle ifade eder: “Demek İslam’ın ancak nâmı kalmış Müslümanlarda;/Bu yüzdenmiş, demek hüs-rân-ı millî son zamanlarda.” Bkz. Düzdağ, *Yakın Tarihimizde İrkçilik*, s. 158- 159. (İrkçilik).

2) Bu kitap; Sebülürreşâd adlı derginin 183. Sayısından itibaren dergide yazdığı makalelerden ve vaz-azlarından seçmeler olarak teşekkül etmektedir. İlk baskısı 1944’te, Ömer Rıza Doğrul tarafından derlenerek yapılmıştır. Bkz. Ersoy, Mehmet Âkif, *Kur’an’dan Ayetler*, Yüksel Yayınevi, Nşr. Ö. Rıza Doğrul, İstanbul 1944; Uzun, Mustafa, “*Doğrul, Ömer Rıza*”, *DİA*, C. IX, İstanbul 1994, s. 489- 492.

Bkz. Okay, M. Orhan- Düzdağ, M. Ertuğrul, “*Mehmed Âkif Ersoy*”, *DİA*, C. XXVIII, s. 438.

3) Âl-i İmran suresinin 123- 126. Ayetleri, güçsüzken müminlere Bedir’de Allah’ın üç bin melekle yardım ettiğinden, Müslümanların daima sabır ve takvada olmaları gerektiğinden, böyle oldukları takdirde yine Allah’ın yardımının geleceğinden söz ederler. Bkz. Heyet, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi*, Medine 1987, s. 65. (*Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi*).

4) Bkz. Efe, Âdem, “*Sebülürreşâd*”, *DİA*, C.XXXVI, İstanbul 2009, s. 252.

zaman iman ve İslam birliği, dinde kardeşlik, hukukta bütün Müslümanların eşitliği ve dış düşmanlara karşı bu birliği devam ettirmek için kuvvet hazırlamak gibi konularda devamlı teşvikkâr bir tutum izlenirken, ırkçılık, tefrika ve kavmiyetçilik ve bölücülük zihniyetlerine karşı da devamlı bir mücadele söz konusuydu.⁵ Mehmet Âkif, mezkûr dergide yayınladığı yazılarından biri de, Medine'de nazil olan Âl-i İmran suresi 103. Ayetidir.⁶

Mehmet Âkif, hayatının ilk dönemlerinden itibaren İslam birliğine taraftar, Müslümanlar arasındaki bölünme ve parçalanmaya karşı bir fikir adamıydı.⁷ Ona göre İslam her çağın meselelerine isabetli çözümler üretebilen bir dindi ve o bunu “Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhamı/ Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam’ı” şeklinde ifade etmişti.⁸ O esasını inanç, emir ve nehiylerde İslam’dan alan bir hayat tarzı idealindeydi. Bu yüzden, İslam’ın karşı çıktığı ırkçılığı ve ırkçılık ve benzeri ihtilaf sebepleriyle ortaya çıkan tefrika, husumet ve parçalanmaları asla tasvip etmiyordu, ona göre “İttihad yaşatır ve yükseltir, tefrika yakar ve öldürür”dü.⁹

Çocukluğundan beri İslam kültürü ile yetişmiş ve beslenmiş olan Âkif, iman, ahlâk ve yaşayışında hayatı boyunca asla İslam’dan taviz vermemiş biriydi ve İslam’ın ruhuna aykırı olmamak şartıyla diğer fikirlerle iş birliği yapabilecek bir yönelim içindeydi. Diğer yandan o, Safahat’ında da kavmiyet ve milliyet kavramlarını birbirinden ayırıp ırkçılık anlamı izafe ettiği kavmiyete İslam’a aykırı bulduğu ve devletin parçalanmasına sebep olacağı fikriyle karşı çıkmıştı.¹⁰

Mehmet Âkif, her ne kadar Arapça ve Farsçayı iyi bilse de,¹¹ meşhur ve önemli bir müfessir ve büyük bir İslam âlimi değildi, dini kültürü geniş, İslamî problemleri bilen, dine yatkın, inançta ve amelde dindar bir fikir adamıydı.

Mehmet Âkif’in birlik, tefrika, ırkçılık ve bölünüp parçalanma konusunda ele aldığı ayetlerden biri de yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Sebilürreşâd dergisinin 13 Eylül 1328/ 26 Eylül 1912 tarihli sayısında yer alan Âl-i İmran Suresinin 103. Ayetidir. Bu ayeti tefsir ettiği yazısında da o, yine ayeti esas alarak tefrika, vahdet, uhuvvet, ırkçılık ve kabilecilik gibi konular üzerinde durmaktaydı.

5) *a.g.m., DİA, C. XXXVI, s. 252.*

6) Bkz. İbn-i Kesir, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'Azîm*, I- IV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, C.I, s. 387 vd.(Tefsir); Fahreddin er-Razi, *Mefâtilu'l- Ğayb*, I-XXXII, Dârul- Fikr, Beyrut 1982, C. VIII, 165-180(Tefsir-i Kebir); Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, I- II, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006. C.I, s. 160. (Esbâb-ı Nüzûl).

7) Bkz. Okay- Düzdağ, “*Mehmed Âkif Ersoy*”, *DİA, C. XXVIII, s. 434.*

8) *A.g.m., DİA, C. XXVIII, s. 436.*

9) *.g.m., DİA, C. XXVIII, s. 438;* Mehmet Âkif; ırkçılık, İttihâd-ı İslam, tefrika, Müslümanların birliği ve bütünlüğü gibi konulara şiiirlerinde de yer vermektedir. Konunun makale sınırlarını aşmaması ve uzamaması için burada şiiirleri üzerinde durmak istemiyoruz. Bu konulardan söz eden bazı şiiirleri için özellikle bkz. Düzdağ, s. 141- 142, 144- 148, 152- 167.

10) Bkz. Okay- Düzdağ, “*Mehmed Âkif Ersoy*”, *DİA, C. XXVIII, s. 436.*

11) O Arapçayı, Arap Edebiyatı ve tercüme usulünü iyi biliyordu. Hatta bu konuda dersler verdi. Bu konuda bkz. *a.g.m., DİA, C. XXVIII, s. 433, 436, 438.*

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti açısından önemli bir dönüm noktası olan, 8 Ekim 1912’de başlayıp 29 Eylül 1913’te biten, Osmanlının Rumeli topraklarından sökülüp atıldığı ve topraklarının yüzde sekseninden çoğunu kaybettiği zamanlar Müslümanların birliği ve imanla birleştirilmeleri konusu önemliydi. Sebilürreşâd dergisinin 13 Eylül 1328/ 26 Eylül 1912 tarihli sayısında yer alan Âl-i İmran Suresinin 103. Ayeti ile ilgili yazısı, Balkan Savaşı çıkmadan iki hafta kadar önce yazılan bir yazıydı.

Aslında Balkan devletlerinin Osmanlı’ya karşı birleşip ittifak ederek saldırması emeli daha önceden vardı. Bulgar kilisesi, Rum- Ortodoks kilisesinden ayrı bulunduğu ve II. Abdülhamit, kiliselerinin birleşmesine izin vermediği için bu gerçekleşemiyordu. Bu arada Sırbistan, Bulgaristan’a bırakılan Makedonya üzerinde hak iddia ediyor, Yunanistan da kuzeye doğru büyümeye çalışıyordu. 5 Ekim 1912’de Makedonya Bosna Hersek’i topraklarına ilhak etti. Yine aynı gün Osmanlı’ya bağlı muhtar Bulgaristan Prenslığı istiklalini ilan etmişti. 6 Ekim günü de Girit Yunanistan’a katıldığını açıkladı. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Makedonya ve Girit topraklarında azımsanmayacak bir Müslüman nüfus yaşıyordu. Osmanlı hükümeti birlikte hareket eden ve büyük batı devletlerinden destek gören Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan’ı birbirinden ayırmak teşebbüsünde bulundursa da, 24 Temmuz 1908’de bir darbe ile Abdulhamid’i devirip yönetime el koyan İttihat ve Terakki hükümetinin 3 Temmuz 1911’de çıkardığı bir kanunla kiliselerin ayrılığı meselesini çözmesi sebebiyle buna muvaffak olamadı. Böylece, 13 Mart 1912’de Bulgaristan’la Yunanistan, aynı yılın Ağustos ayında Karadağ’la Bulgaristan ve 6 Ekim 1912’de Karadağ Sırbistan arasında ittifaklar kuruldu. Derken 8 Ekim 1912’de, Karadağ’ın Osmanlı’ya karşı savaş ilan etmesiyle Osmanlı’ya karşı yapılan Balkan savaşı başladı. 14 Ekim 1912’de Sırbistan ve Bulgaristan da savaşa katıldıklarını açıkladılar ve Yunanistan da bunlara katıldı.¹²

Dikkat edilirse, bu devletler birleşerek, bir ve bütün olarak, ittifak ve ittihat, birbirleri ile yardımlaşarak Müslüman Osmanlı’ya karşı bir cephede toplanmışlar ve sonuçta galip olmuşlar ve Osmanlıyı Rumeli topraklarından atmışlardı. Müslümanların da bunlara karşı bir ve bütün olması gerekiyordu.

Osmanlının neredeyse Rumeli topraklarından yüzde seksenden fazlasını kaybettiği bu savaş, 8 Ekim 1912’de başlayıp 29 Eylül 1913’te Osmanlı için büyük bir felaket olarak bitmişti. Birinci Balkan Savaşı’nda yaşanan bu mağlubiyet ve toprak kayıpları, büyük bir Müslüman nüfusun tehirci ve katliamına sebep olmuş, ayrıca, bir Osmanlı toprağı olan Arnavutluk’un kaybedilmesine de yol açmıştı.¹³

Mehmet Âkif’in savaşın patlamasından iki hafta kadar önce Eylül 1328/ 26 Eylül 1912 tarihli Sebilürreşâd dergisinde kaleme aldığı yazısında, Âl-i İmran suresinin 103. ayetini yorumlaması aslında bir rastlantı değildir. O yazısında mezkûr ayet bağlamında, müminler arasındaki tefrika, ırkçılık ve kabilecilik gibi zihniyetlerin tehlikesine dikkat

12) Küçük, Cevdet, “Balkan Savaşı”, *DİA*, C. V, İstanbul 1995, s. 23- 24.

13) Bkz. Küçük, “Balkan Savaşı”, *DİA*, C. V, s. 23- 25.

çekiyor, diğer yandan onlar asında vahdet, ittihat, uhuvvet, muavenet, iman nimeti ve imanın birleştiriciliği konuları üzerinde duruyordu. Gayr-i Müslimler bize karşı birleştiler ve tek cephe oldularsa, biz de mezkûr ayetin emrine uyararak onlara karşı ittifak ve ittihat etmeliydik. Âkif'in mezkûr yazısı şöyleydi:

“Bismillâhirrahmanirrahim

Va'tasimû bi habli'l-lâhi cemî'ân velâ teferrekû ve'z-kurû ni'metallâhi 'aleykum iz küntüm a'dâen fe ellefe beyne kulûbiküm, fe asbahtum bi ni'metihî ihvânen ve küntüm alâ şefâ hufratin mine'n-nâri fe enkazeküm minhâ kezâlike yübeyyinu'l-lâhü leküm âyâtihî le'alleküm tehedûn.”

“Hepiniz birden Allah'ın Kitabına sımsıkı tutununuz; birbirinizden ayrılmayınız. Cenab-ı Hakkın üzerinizdeki nimetini hatırlayınız. Hani, bir zamanlar birbirinize düşman idiniz, O sizin kalplerinizi birleştirdi de O'nun lütfu sayesinde kardeş oldunuz; hani, bir zamanlar cehennem uçurumunun kenarında idiniz, O sizi oradan kurtardı; işte, doğru yolu bulasınız diye Allah ayetlerini size böylece bildiriyor.”¹⁴

Tefsiri:

‘Allah'ın Kitabı, gökyüzünden yeryüzüne uzanan Allah'ın bağıdır.’ gibi sahih hadislere bakılınca âyet-i kerîmedeki Hablullahın Kur'an olduğu anlaşılır. ‘Bundan maksat İslâm'dır’, diyenler de olmuştur. Zaten bu iki tevcih birbirinden ayrı değildir ki! Öyle ya, Kur'an İslâm'ın kitabı, İslâm ise o kitabın meali müstetâbıdır.¹⁵

Müslümanların hem dünyada perişan, hem ukbâda mahkûm-i hüsrân olmamaları için, her ne surette, her ne mahiyette olursa olsun, tefrikayı¹⁶ intaç edecek bütün hareketlerden bizi nehy eden ayet yalnız şu tefsir ettiğimizdir, zannına düşmeyelim. Birçok ayet-i şerife ile namütenahi ahâdis-i münîfe, hep ya aynı gaye-i vahdete¹⁷ sevk edecek birer emri yahut o gayeden uzaklaşmamak hakkında birer nehyi tazammun ediyor.

Ne hacet. Bu evâmirin, bu nevâhinin hiç biri olmasa, edasıyla memur olduğumuz farâiz, ta Çin surlarına yaslanmış bir Moğol ile Şar balkanı eteklerinde dolaşan bir Arnavut arasında en sağlam bir uhuvvet rabitası vücuda getirecek mahiyeti haiz değil mi?

Tarih-i İslâm'a azıcık vukufu olanlar Ansârın Muhacirine¹⁸ karşı ne büyük fedakârlıklar gösterdiğini bilirler. Evet, semahatın,¹⁹ insaniyetin bu derecesi o vakte kadar vukua değil, hatıra bile gelmemişti! Hâlbuki zamanı cahiliyette bunlar birbirinin hasm-ı canı idiler. Muhtelif kabileler arasındaki kanlı muharebeler bitmek, tükenmek bilirdi takımından değil idi.

14) 3/Âl-i İmran/103; Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I- IX, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, C. II, s. 1152- 1154. (Hak Dini).

15) Güzel ve iyi mealidir.

16) Ayrılık.

17) Birlik ülküsüne.

18) Muhacirin, Peygamberin Mekke'den hicret eden arkadaşları, Ensar Medineli arkadaşlarıdır.

19) Cömertlik, geniş yüreklilik demektir.

Nitekim Evs ile Hazrec tam yüz yirmi yıl birbirini boğazlamıştı. İşte asırlarca süren bu müthiş muhâsamâta hatimeyi²⁰ Müslümanlık verdi. Kabâil²¹ yekdiğerine karşı hasmı can iken feyz-i İslâm ile birdenbire yan can oldu. Artık bu takarrür eden sulhun, teessüs eden uhuvvetin saye-i saadetinde pek bahtiyar bir hayata nail olan Ceziretü'l -Arap sakinleri putperestlik levsinden sıyrılarak saha-i nura, nur-u tevhide yükselmek suretiyle hayatı bakiyelerini de temin eylediler.

İşte ayet-i kerîmede bir üslubu imtinân²² ile beyan buyrulan; her zaman yâda alınması emir olunan nimet, bu nimeti uzamadır.²³

Bu nimet, bu birlik nimeti, dünyada en büyük nimettir. Çünkü ayrılık bir cehennem uçurumudur ve bu cehennem uçurumundan kurtulmak sayesinde yaşamak mümkündür.”²⁴

2. Âl-i İmran Suresinin 103. Ayetinde Dikkat Çekilen Noktalar

Mehmet Âkif ayet-i kerîmenin tefsiri sadedinde önemli noktalara dikkat çekmektedir:

2.1. İ'tisâm ve Hablullâh Nedir, Hablullâha Yapışmak Ne Demektir?

Mehmet Âkif, Âl-i İmran suresi 103. Ayetini yorumladığı yazısında, öncelikle “*Hepiniz birden Allah’ın kitabına sımsıkı tutununuz. Birbirinizden ayrılmayınız*” der.²⁵ Ayetin “*va’tesumû bi habli’l-lâhi cemî’an*” kısmına böyle mana verir. Kur’an’ın üçüncü suresi olan Âl-i İmran, Medine devrinin ilk yıllarında nazil olmuştur.²⁶ Abdulfettâh el- Kâdî’nin *Esbâb-ı Nüzûlü*’ne göre, surenin 100- 103. ayetleri aynı sebab-i nüzulle nazil olmuşlardır.²⁷ Bu açıdan bu dört ayet aynı konuda birbirini desteklemektedir. Bu ayetlerde şöyle buyrulur:

“Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden olan bir gruba uyarsanız, imanınızdan sonra sizi (ondan çevirip) kâfirler haline getirirler.

Size Allah’ın ayetleri okunurken ve üstelik Allah Resulü aranızda iken, nasıl küfredersiniz (Allah’ın ülfet ve muhabbet nimetine karşı nankörlük yaparsınız?)²⁸ Ve kim Allah’a i’tisâm ederse (onun dinine yapışırsa), mutlaka sırat-ı müstakime hidayet edilmiştir.

20) Düşmanlıklara son.

21) Kabileler.

22) Minnet ve şükran ifade eden üslup ile.

23) En büyük nimet.

24) Ersoy, *Kur’an’dan Ayetler*, s. 81- 82.

25) *A.g.e.*, s. 81.

26) Bkz. Işık, Emin, “*Âl-i İmrân Sûresi*”, *DİA*, C. II, İstanbul 1998, s. 307.

27) Abdulfettâh el- Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, Salih Akdemir, Fecr Yayınevi, İstanbul 1996, s. 94- 96. (Esbâb-ı Nüzûl). Ayrıca bkz. Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, I- XVIII, İstanbul ty, C. XIV, s. 537. (Kütüb-i Sitte). Bir başka kaynağa göre, surenin 98- 103 ayetleri aynı sebab-i nüzulle nazil olan ayetlerdir. Bkz. Çetiner, C. I, s. 158- 160.

28) Burada sözü geçen küfür/inkâr, müminler arasına imanla hâkim olan ve onları birleştirip bir bütün haline getiren ülfet ve sevgi nimetine küfür/nankörlüktür. Bu konuda küfrün çeşitleri için bkz. Bkz. Canan, *Kütüb-i Sitte*, C. XIV, 537.

Ey iman edenler! Allah'tan ona layık şekilde ve ancak Müslümanlar olarak can verin.

Ve hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a ve İslam'a) sınıksız yapışın ve müteferrik olmayın (birbirinizden ayrılmayıp, bölünüp parçalanmayın). Hem Allah'ın size olan nimetini (İmanı ve İslam'ı) hatırlayın. Hani siz (İslam'dan önce) birbirinize düşmanlar iken, o kalplerinizin arasını (iman ve İslam'la) telif etti de onun (iman ve İslam) nimetiyle birden kardeşlere dönüştünüz. Ayrıca, hepiniz bir ateşten bir çukurun tam kenarında iken o sizi (İman ve İslam'la) ondan kurtardı. Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki, hidayete eresiniz.”²⁹

Ayette geçen i'tisâm, 'a-s-m kökünden gelir. 'A-s-m, her türlü kötülükten korunmak için birine iltica etmek ve sığınmak, kırabaya kuyudan su çekmek veya ipe onu taşımak için kırabaya ip bağlamak manalarına gelir.³⁰ Bir kimse dar, aşağısı uçurum olan bir yolda yürürken, ayağının kaymasından korkar, yolun iki tarafındaki korkuluklara tutunur. Sırat-ı müstakim de böyle bir yoldur. Bu yolda yürükken çoğunun ayağı kayar ve aşağı düşer. Lakin kimler yol kenarındaki sağlam korkuluklara iyi tutunursa, yani Kur'an'a ve onun âyât-ı beyyinatına tutunursa, düşme korkusundan emin olurlar. Hablullah da böyledir. İnsanları din yolunda hakka ulaştırır. Allah'ın ipi korkulan durumla ilgili ahit/antlaşma manasına da geldiğinden, insanı korktuğundan emin eder. Ahit, Kur'an, din Allah'a itaat, ihlasla tevbe, İslam cemaatinden ayrılmamak manalarına da gelir. İnsan bu ve benzerlerine tutununca, ahidine tutunmuş ve korktuklarından kurtulmuş olur.³¹

Şu halde bir isim olan Âsım da; kötülükler, olumsuzluklar, şerler ve günahlardan korunma ve bunlardan korunmak için Allah'a iltica eden ve hak yolunda dine sınıksız yapışan manasında olarak çocuklara verilen bir isimdir. Mu'tasım da aynı manaya gelir ve hatta tarihte bir Abbasi halifesinin unvanıdır.

“‘Asame'l-lâhu fülânen mine'ş-şerri evi'l- hatai= Allah onu şer ve hatadan muhafaza etti, vikaye etti ve men etti” demektir. ‘Asame'ş- şey'e” demek ise “bir şeyi ona gelecek kötülükten men etti”³² ‘Asamehû't- ta'âm= yemek onu açlıktan korudu.” Demektir.³³ Aynı köten gelen i'sâm istimsak, yani bir şeye sıkıca yapışmaktır. İ'tisâm, bir şey ile korku ve zarardan imtina etmek, yani bir şeyi vesile ederek, bir şey vesilesi ile kendine gelecek zarar, ziyan ve kötülükten korunmaktır. Bu yüzden İ'tisâm-ı billâh'a, Allah'ın

29) 3/Âl-i İmran/ 100-103.

30) Heyet, *el- Mu'cemü'l- Vasît*, el- Mektebetü'l- İslâmiyye, İstanbul ty., s. 605.(el- Mu'cem); İlhan, Avni, “*el- İ'tisâm*”, *DİA*, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 462- 463.

31) Fahreddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, s. 177- 178.

El-Cevheri, *Sihah*, V, 1989.

32) Ez- Zebidi, Mürteza Hüseyin, *Tâcu'l- Arûs*, I- LX, Müessesetü'l- Kuveyt, Kuveyt 1993, C. XXXIII, s. 98. (Tâc); Heyet, *el- Mu'cemü'l- Vasît*, s. 605.

33) Feyruzâbâdi, Muhammed b. Yakub, *el- Kâmûsu'l- Muhît*, Müessesetü'l- Risâle, Beyrut 1996, s. 1469. (el-Kâmûs).

lütfu ile masiyetten imtina/korunmak, men ve vikaye manası verilir.³⁴ Güçlü surları ve savunması ile insanları düşmandan ve onlardan gelecek zararlardan koruduğu düşünüldüğünden devletin korunma ve savunma bakımından en müstahkem başşehirlerine “Âsime” denildiği gibi (çoğulu avâsım), su kırbanın kendisiyle bağlandığı ve taşındığı ipe de ‘ısâm denilir.³⁵ Ayrıca, silahlar, kaleler ve askerlerle düşmandan korunmada başkentlere benzetilen hudut şehirlerine de Avâsım denilmiştir.³⁶

Türkçeye “ismet” olarak geçen, hem sıfat hem de bir vasıf niteliği taşıyan ‘ismet de; günah işlemeye muktedir halde ona meylederken, masiyet sayılan fiillerden insanı men eden(koruyan)bir ilahi melekedir.³⁷ İsmetin aslı, bir görüşe göre ip demektir. Onun sebep manasına olduğunu söyleyen dil âlimleri de vardır. Bir görüşe göre onun asıl manası rabt/bağlamaktır. Men etmek ve gerdanlık manasına da gelir.³⁸ Gerdanlık da dizildiği ipe boyuna yapışır, tutunur ve oradan düşmekten ve dağılmaktan ipi vasıtasıyla korunduğu için bu adı almış olmalıdır. Lügat âlimi Cevheri’ye göre; ismet men manasına gelir. ‘Asamehu’t-ta’âm” demek, “mene’ahu minel-câ’i= yemek onu açlıktan men etti” demektir. Bu yüzden Araplar, yolculuk yemeği sayılan sevice “ebû ‘âsım” derler.³⁹

Lügatte habl kelimesi, ip, bağ, sebep, vasıta ve damar gibi manalara gelirken, mecazî olarak da, ahit, zimmet, eman manalarına da kullanılır.⁴⁰ “Hep birlikte Allah’ın ipine sınımsız sarılın” ayetindeki Allah’ın ipine sarılma; Ebu Ubeyd’e göre; fırkalara ayrılmayı terkle Kur’an’a uymak manasındadır.⁴¹ Rasulullah bir duasında da Allah’a “yâ hable’s-şedîd= ey bağı pek şiddetli/sağlam olan” diye hitap etmiş⁴² ve onun Müslümanları iman bağı ile bağlamasının kuvvetine işaret etmişti. Allah’ın ipi olarak kendisine tutunulacak Kur’an; din ve birliği sağlayan sebep, dinde şiddet/sağlamlık, tavizsizlik ve istikamet olarak da anlaşılmıştır.

34) Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l- ‘Ayn*, I- IV, Dâru’l- Küttübi’l- ‘Ilmiyye, Beyrut 2003, C. I, s. 283- 284. (Kitâbu’l- ‘Ayn); el- Cevheri, Hammad, *Sihah*, I- VI, Dâru’l- ‘Ilmi’l- Melâyîn, Beyrut 1984, C. V, s. 1989- 1990; İbnü’l- Manzur, *Lisânu’l- ‘Arab*, I-VI, Kahire ty., C. IV, s. 2976, - 2977; Feyruzâbâdi, *el- Kâmûs*, s. 1469.

35) Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l- ‘Ayn*, C. I, s. 173; İbnü’l- Manzur, *Lisanu’l- Arab*, C. IV, s. 2979; Cevheri, *Sihah*, C. V, s. 1987; Heyet, *el- Mu’cemü’l- Vasît*, s. 605; Hâzin, *Tefsir*, C. I, 554.

36) Heyet, *Büyük Lügat*, TÜRDAV A. Ş. İstanbul 1985, s. 78.

37) Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l- ‘Ayn*, C. I, s. 173- 174; ez- Zebidi, *et- Tâc*, C. XXXIII, s. 100; Cevheri, *Sihah*, C. V, s. 1989; Heyet, *el- Mu’cemü’l- Vasît*, s. 605. Ayrıca bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1985, s. 939. (Kâmûs).

38) Feyruzâbâdi, *el- Kâmûs*, s. 1469; Zebidi, *et- Tâc*, C. XXXIII, s. 100- 101; el- Cevheri, *Sihah*, C. V, s. 1989; İbnü’l- Manzur, *Lisânu’l- Arab*, C. IV, s. 2976- 2977. Ayrıca bkz. Bulut, Mehmet, “İsmet”, *DİA*, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 13 136; Şentürk, Recep, “İsmet”, *DİA*, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 137- 138.

39) El-Cevheri, *Sihah*, V, 1989.

40) İbnü’l- Manzur, *Lisânu’l- Arab*, C. II, s. 759- 760; ez- Zebidi, *et- Tâc*, C. XXVIII, s. 263; Duman, M. Zeki, “Hablullah”, *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 380.

41) Fahreddi er-Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, 178.

42) İbnü’l- Manzur, *Lisânu’l- Arab*, C. II, s. 760.

Allah ipi neden ahit, eman ve zimmet manalarına da geliyordu? Bunu *Lisânu'l- Arab* da şöyle açıklar: Cahiliye döneminde kabileler arasında düşmanlıklar olduğu için, bir kimse sefere çıkacağı zaman, her kabilenin seyyidinden eman alır, böylece o kabile topraklarında yolculuk yaptığı müddetçe emanda ve güvende olurdu. Buna “hablü'l-civâr” deniyordu. Yolcu bir başka kabile toprağına geçince de aynı şeyi yapmaktaydı. Müminler de Allah'ın ipine sarıldıkları müddetçe güvende olacaklarından, Abdullah b. Mesud; “‘aleyküm bi hablillah” demiş, yani” Allah'ın kitabına sarılıp fûrkati/ayrılığı terk ederse- niz Allah'ın emanında olursunuz” demek istemişti.⁴³

Ayetin “va'tesimû bi hablillâhi= Allah'ın ipine sımsıkı sarılın” kısmında geçen “hab- lullâh” terkinde görüldüğü üzere, farklı manalar verilmiştir. Mesela Kadı Beyzavi *Envâru't- Tenzîl*'inde hablullahı, din-i İslam veya Allah'ın kitabı Kur'an olarak yorumlar. Çünkü Peygamber Efendimiz de bir sözlerinde; “el- Kur'ânu hablullâhi'l- metin= Bu Kur'an Allah'ın sağlam ipidir” buyurmuşlardır.⁴⁴ Burada Rasulullah habl/ip kelimesine kendisine yapışmakla tehlike, düşüklük ve kötü durumdan, ayrılıktan kurtulup necata/kur- tuluşa götürmesi haysiyetiyle bir istiarede bulunmuştur.⁴⁵ Bilindiği gibi, bir edebi terim olarak istiare; kelimenin manasını muvakkaten bir başka manada kullanmaktır.⁴⁶ Kur'an ve İslamiyet, necata sebep olmada, insanı tehlikeden kurtaran sağlam bir ipe benzediği için bu istiare yapılmıştır. Sahabeden İbn-i Abbas'a göre hablullah, Allah'ın dini ve kita- bıdır.⁴⁷ Hahl bir sebep, vesile ve iptir ki, insanı ulaşmak istediği gayeye ulaştırır. Bu yüz- den, bir ahitle birinden eman almak, yani eminlik ve güvenlik de hahl olarak isimlendi- rilmiştir. Çünkü o da kendisiyle korkunun zeval bulmasına “sebeb” kılınan şeydir. İnsanı mal ve can korkusundan kurtulmaya ulaştırır. Rasulullah Kur'an-ı Kerim'i Allah'ın metin ipi olarak andığı gibi,⁴⁸ hablullahtan söz yeden aynı sözleri içinde kendisine yapışanlar için Nur-u Mübin, Şifâ-u Nâfi' olarak da andı.⁴⁹ Sahabeden İbn-i Mesuda göre, Âl-i İmran suresinde geçen hablullahtan kasıt; cemaattir, yani müminlerin birliği ve bütünlüğüdür.⁵⁰

43) İbnü'l- Manzur, *Lisânu'l- Arab*, C. II, s. 759- 760; ez- Zebidi, *et- Tâc*, C. XXVIII, s. 264.

44) Benzer bir başka hadis için bkz. İbnü'l- Manzur, *Lisânu'l- Arab*, C. II, s. 761.

45) Bkz. El- Beyzavi, Ebu Said Abdullah, *Envâru't- Tenzîl*, I- VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979, C. I, s. 554.(Tefsir); Mansur Ali Nasif, *et- Tâcu'l- Câmi'u li'l- Usûl*, I- V, Mektebetü Pamuk, İstanbul 1969, C. I, s. 47(*et- Tâcu'l- Câmi'*). Ayrıca bu konuda benzer bir başka hadis için bkz. İbn-i Kesir, *Tefsir*, C. IV, s. 113; el- Hâzin, *Tefsir*, C. I, s. 554, V, s. 407.(Tefsir); en- Neseî, Abdullah b. Muhammed, *Medârikü't- Tenzîl*, I- VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979, C. I, s. 554. (Medârik); Sarıçık, Murat, *Ehl-i Beyt'i Sevmek*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010, s. 42.(*Ehl-i Beyt'i Sevmek*)

46) İbnü'l- Manzur, *Lisanu'l- Arab*, C. II, s. 759; ez- Zebidi, *et- Tâc*, C. XXVIII, s. 263; Heyet, *Büyük Lügat*, s. 469.

47) İbn-i Abbas, *Tefsir*, C. I, 554.

49) Bu konudaki bir hadisler için bkz. Fahreddin er- Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, s. 178; İbn-i Kesir, *Tefsir*, C. VIII, s. 389.

49) Hâzin, *Tefsir*, C. I, s. 554. Araplar nurun da bir ipe gökten uzatıldıklarını tasavvur ediyorlar ve nuru da ipe benzetiyorlardı. Bkz. İbnü'l- Manzur, *Lisanu'l- Arab*, C. II, s. 762.

50) Bu konuda ayrıca bkz. Ez- Zebidi, *et- Tâc*, C. XXVIII, s. 264;

Buna göre, ayette müminler cemaatine, onların vahdet, ittifak ve ittihat ve birliğine sıkı yapışmak emredilir. Rasulullah da “‘Aleyküm bi’l-cemâ’ati= Aman cemaatten (müminler bütününden ve topluluğundan) ayrılmayın, çünkü bu cemaatte ve kötü gördüğünüz şeyler olsa da Allah’ın kendisiyle (tutunmaya) emrettiği bir iptir.” buyurmuştur.⁵¹ Burada farklı sebeplerle meydana gelebilecek tefrikaya, müminler arasında oluşabilecek adavet, husumet, çekişme, tefrika, mücadele, savaş ve bölünüp parçalanmaya karşı bur uyarı vardır. Hablullah ayrıca, Allah’ın emri ve ona taat olarak da yorumlandı.⁵² İbn-i Kesir de tefsirinde hablullahı, Âl-i İmran suresinin 112. Ayetiyle de ilgi kurarak, Ahduallah=Allah’ın ahdi” ve zimmeti olarak yorumladı.⁵³

Hamdi Yazır’a göre aslında hablullah, Allah’a vuslat sebebi olan delil ve vasıtaadır.⁵⁴ Çünkü habl ip demektir, damar da ipe benzetilerek şah damara hablu’l-verîd denmiştir. İstiare olarak habl vuslat için kullanılır. Kendisiyle bir şeye ulaşılan her şeye bu anlamda “*habl*” denilir. Allah’ın ipi de kendisiyle ona ulaşılan şeydir. Avcının avı yakaladığı ipe de “*hubâle*” denmektedir. Rasulullah da “*en-nisâu habâilü’s- şeytân= Kadınlar şeytanın avlama ipleridir (ağlarıdır)*” buyurmuştu. Yani şeytan da kadınları vesile ederek emeline ulaşır. Gerdanlık dizilen ip de “*huble*” adıyla bilinir.⁵⁵

Kur’an-ı kerim’de Habl kelimesi farklı şekillerde müfret olarak beş yerde geçer. Al-i İmran suresinin 103. Ayetinde kelime isim tamlaması şeklinde “*hablullah*” olarak yer alırken, aynı surenin 112. Ayetinde ise, “*bi hablin minellah*” şeklindedir. Habl kelimesinin geçtiği diğer ayetlerde ise, kelimenin Allah ipi veya Allah’tan gelen ip olarak değil, hurmadan olan ip ve Hz. Musa devrinde sihirbazların sihirlerini ortaya koymak için ortaya attıkları ipler olarak geçtiği görülür.⁵⁶ Din ve Allah’ın kitabı nereden bakarsak bakalı, insanı Allah’a ulaştıran korkulardan muhafaza eden sebepler olmasından Hablullah olarak anıldılar.

Hamdi Yazır da konu bütünlüğü bakımından 102 ve 103. ayetlere birlikte meal verirken “*Ey o bütün iman edenler... topunuz bir Allah ipine sınıksız tutunun, birbirinizden ayrılmayın...*” diye mealine başlar.⁵⁷ Dikkat edilirse, hem Mehmet Âkif, hem Hamdi Yazır, “*Ey o bütün iman edenler*” ve “*hepiniz birden*” ve “*topunuz bir Allah ipine sınıksız*

51) Hâzin, *Tefsir*, C. I, s. 554. Ayrıca Cemaatle ilgili hadisler için bkz. Düzdağ, *İrkçılık*, s. 36 vd.

52) Hâzin, *Tefsir*, C. I, s. 554.

53) Bkz. İbn-i Kesir, C. I, s. 388.

54) *A.g.e.*, C. II, s. 153.

55) Rağib el- İsfahani, Hüseyin b. Muhammed, *el- Müfredât*, Kitâbu’l- Cumhuriye, Beyrut ty., s. 107.(el- Müfredât)

56) Habl kelimesinin geçtiği ayetler için bkz. 3/Âl-i İmran/103, 112; 50/Kâf/17; 111/Tebbet/5; 20/Tâhal/66; 26/Şuarâ/44; Muhammed Fuâd Abdalbaki, Muhammed Fuâd Abdalbaki, *el- Mu’cemu’l- Müfrehes*, el-Mektebetü’l- İslamiyye, İstanbul 1982, s. 193.(el- Mu’cem).

57) Yazır, *Hak Dini*, C. II, s. 1152.

tutunun” gibi⁵⁸ ifadelerle; müfessirlerin genel anlayışına uygun olarak, ırkı, rengi, dili, memleketi ne olursa olsun, bütün Müslümanların hep birlikte ve bir bütün olmasını isterler ve ayete böyle meal verirler. Yani ikisi de ittihattan, vahdetten, ittifaktan, İslam birliği ve ittihad-ı İslam’dan söz ederler. Yani din bir, Allah bir, kible bir, ahkâm birse ve ilgili ayetler ve hadisler birliği emrediyorsa, ümmet/millet-i İslami’ye bir, Dâr-ı İslam olan İslam yurdu bir olmalı, tefrikaya bölünmeye meydan verilmemelidir.

Bu açıdan Mehmet Âkif, ittihat olmazsa “*hem dünyada perişan, hem ukbâda mah-kûm-i hüsrân olmamaları için (Müslümanların) her ne surette, her ne mahiyette olursa olsun tefrikayı intaç edecek hareketlerden*”⁵⁹ bu ayetin nehyiyle kaçınmaları gerektiğini söyler. Onun tespitlerine göre pek çok hadis de ayetin istediğini ister.

Âkif, eğer ayet ve hadislerde geçen “*bu evâmirin ve nevâhinin hiçbirisi olmasa, edası ile memur olduğumuz ferâiz, ta Çin surlarına yaslanmış bir Moğol ile Şar Balkanı eteklerinde dolaşan bir Arnavut arasında en sağlam bir uhuvvet (kardeşlik) rabtası vücuda getirecek mahiyeti haiz değil mi?*”⁶⁰ diye sorar. Yani, ırkları, renkleri, dilleri, ülkeleri farklı da olsa; İslam’ın emirleri, farzları ve vacipleri bu insanları birleştirmiş, bir vücut gibi bir ve bütün yapmıştır.

O bu konuda ayrıca Ensar Muhacir arasındaki kardeşlikle kurulan fedakârlığı da, buna örnek gösterir. Âkif’in ifadesine göre “Semahat ve insaniyetin bu derecesi o vakte kadar da görülmuş değildir.”

Medine’de İslam öncesinde Evs ve Hazreç arasında yüz yılı aşkın devam eden, düşmanlık ve aralıklarla 120 yıl süren Buas Savaşı,⁶¹ bu iki “*hasm-ı cânı*”, feyz-i İslam “*yâr-ı cân*” haline getirmiştir. Böylece iman nimetiyle Ceziretü’l- Arab’ta ilk kez, bir “*sulh*” ve “*uhuvvet*” tesis edilmiştir. Oysa cahiliyede sadece Evs ve Hazrec değil, bütün kabileler farklı fırkalar olarak durmadan birbirleriyle boğuşuyordu. Demek insanlar ırkçılık ve kabilecilikle değil, ancak iman ve İslam’la hakiki uhuvvete ve sulha ulaşabilirler. Şu halde bize lazım olan unsuriyet kardeşliği değil İslamiyet kardeşliğidir. Böylece kabile kardeşliği yerini akide kardeşliği almıştır.

Bir başka deyişle; Allah’tan hakkıyla ittika ve müslim olarak ölebilmek için; “evve-la habl-i İlahiye toptan yapışarak tevhid üzere içtima etmek (toplanmak) ve tefrikadan ihtiraz eylemek (kaçınmak) lazımdır.⁶² ‘ben kendi başıma münferiden dinimi, imanımı muhafaza edebilirim’ demek tehlikelidir. Ferd, cebr-ü tazyik (zorlama ve baskı) altında

58) Rasullullah sallallahu aleyhi ve sellem, kendinden sonra, sapılmaması için ümmetine Allah’ın Kitabı ve Ehli Beyti olan itretini bıraktığını açıklarken de; “*kitabullahi hablün memdûnün mine’s-semâi ile’l- ardi...*” buyurmuştur. Bkz. Mansur Ali, *et-Tâcu’l- Câmi*, C. I, s. 47.

59) Ersoy, *Kur’an’dan Ayetler*, s. 81.

60) Ersoy, *Kur’an’dan Ayetler*, s. 81.

61) Bkz. Sarıcık, *Murat, Hz. Muhammed’in Çağrısı- Medine Dönemi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009, s. 19- 21. (Çağrı- Medine Dönemi).

62) Bu konuda ayrıca bkz. Fahreddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, s. 178.

her şeyini zayıf edebilir. Zira ‘yedullahi me‘al-cema‘a’dır.⁶³ Ve dinin dünyada en büyük feyzi de cemaatin tesisindedir... Nitekim Hz. İsa bile “*men ensarî ile’l-lâh= Allah yoluna giderken kim benim ensarım olacak?*” dedi. Cemaat hablullahın aynı değil, ona itisâ-
mın hasilıdır... Rasulullah şöyle buyurmuştur: ‘Kitabullahi hüve hablullahi’l- memdüdi mine’s-semâi ile’l-ardı= Semadan arza indirilmiş olan hablullah (Allah’ın ipi) Kitabul-
lahtır. Korkunç bir yolun kenarına çekilmiş olan bir ip veya bir kuyuya düşmüş olanları çıkarmak için uzatılmış bir ip ve ona vech-i layıkı ile iyice tutunmuş bir hayat tasavvur ediniz...”⁶⁴

Hablullahın açıklamasında Âkif de aynı hadisi esas alarak Hablullahın Kur’an olduğunu söyler. “*Bundan maksat İslam’dır*” diyenler olduğunu da aktarır. Ona göre ikisi de aynı yere varır.

Bu ayete göre başka şeylerle değil de, ancak hablullaha i’tisâmla, yani Allah’ın ipi olan kur’ân’a, dine sıkıca yapışmakla tefrika ve ihtilaf yerine ittihat ve ittifak, adavet ve husumet yerine muhabbet ve uhuvvet, mübâyenet, inşikak ve iftirak yerine muavenet, irtifak, ittifak ve cemaat; ihtilaf yerine itilaf gelir. Müminler arasında birlik ve vahdet olur, düşmanlıklar, iç mücadeleler ve boğuşmalar engellenir.

2.2. Tefrika Nedir?

Mehmet Âkif, Âl-i İmran suresi 103. ayetinin “*velâ teferrakû*” kısmına “birbirinizden ayrılmayınız” mealini vermekte ve ayetin yorumunu yaparken de şöyle demektedir:

“Müslümanların hem dünyada perişan, hem ukbâda mahkûm-i hüsrân olmamaları için, her ne surette, her ne mahiyette olursa olsun, tefrikayı⁶⁵ intaç edecek bütün hareketlerden bizi nehy eden ayet yalnız şu tefsir ettiğimizdir, zannına düşmeyelim. Birçok ayet-i şerife ile namütenahi ahâdîs-i münîfe, hep ya aynı gaye-i vahdete⁶⁶ sevk edecek birer emri yahut o gayeden uzaklaşmamak hakkında birer nehyi tazammun ediyor...”⁶⁷ Şu halde tefrika, fûrkat/ayrılık dünyada müminleri düşmanları karşısında mağlup, zelil ve perişan ettiği gibi, ahirette de Cenab-ı Hakkın “*velâ teferrakû*” nehyini dinlemedikleri, tefrikayı, ayrılığı, bölünüp parçalanmayı netice verecek yasağı dinlemedikleri için mahkûm-u hüsrân olacaklarını belirtmektedir. Çünkü her ne konuda olursa olsun, Allah’ın emri ve nehyi dinlenmezse, bunun mucib-i ceza olacağı açıktır. Hem birliği bozma, ittihâd-ı İslam’ı, vahdeti ve karşılıklı muaveneti zedeleme ve yok etme, din ve dünya açısından büyük felaketlere sebep olması açısından büyük bir günahdır. Dünya ahiretin tarlası olduğundan, tefrika ile dünya mamur edilmez ve yönetim güçlü olmazsa, ahiret için gerekli olan hazırlık ve mahsul de söz konusu olmaz.

63) “*Allah’ın eli cemaat üzerindedir*” hadis-i şeriftir. Bkz. Mansur Ali, *et- Tâcu’l- Câmi’*, C. III, s. 428. Cemaatle ilgili başka hadisler için bkz. Düzdağ, *İrkçılık*, s. 36- 38.

64) Yazır, *Hak Dini*, C. II, s. 1153-1154. Ayrıca bkz. Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, s. 178.

65) Ayrılık, bölünme ve parçalanma demektir.

66) Birlik ülküsüne.

67) Ersoy, *Kur’an’dan Ayetler*, s. 81.

Çünkü din ve devlet, birbirine yardım açısından ikiz kardeşler gibidir. Din güçlü değerleriyle devlete, servete, galibiyete, dünyada izzet ve galebeye sebep olduğu gibi, dini korumak, kollamak onu ve Allah kelimesini yüceltmek görevi olan devlet de, dine en büyük yardımcısıdır.⁶⁸ Eğer devlet güçlü olup dine yardım etmezse, dinin hâkimiyeti, varlığı ve hükümlerliliği da tehlikeye girer. Devletin zayıflamasının en büyük sebeplerinden biri de tefrika, tefrika ile gücünü kaybetme ve dış düşmanlara karşı mağlubiyettir. Dikkat edilirse, dünyada müminlerin gücü ve hâkimiyeti devlet iledir.

Mehmet Âkif'in zaman zaman farklı açıklamalarında üzerinde durduğu gibi, Müslümanların tarih boyunca felaket uçurumlarına uçurumlara yuvarlanması hep tefrika, yani dağılma, iç mücadeleler ve parçalanma yüzünden olmuştur. Nitekim söz konusu olan ayette de Âkif'in söz konusu ettiği uçuruma işaret edilmiştir. İman nimeti ve onun gereği olan birliğe küfran-ı nimetle ve kıymetini anlamamakla isyan edilirse, ateş çukurunun kenarına gelineceğine işaret edilmiştir. Çünkü aynı surenin 103. ayetiyle ilgili olan 101. Ayetindeki “ve keyfe tekfürüne ve entüm tütlâ ‘aleyküm âyâtullâhi ve fiküm rasûlühû= Ve (birlik ve beraberlikle ilgili) Allah'ın ayetleri size okunup dururken ve Rasulullah da içinizde iken nasıl küfredersiniz?” ayetindeki küfür, Allah'ı inkâr anlamında bir küfür değildir. “Aranızdaki iman, ülfet, muhabbet, kardeşlik ve birlik nimetine karşı nasıl nankörlük edersiniz?” demektir.⁶⁹

“...Ve'z-kurû ni 'metallâhi 'aleykum iz küntüm a' dâen fe ellefe beyne kulûbiküm, fe asbahtum bi ni 'metihî ihvânen ve küntüm alâ şefâ hufratin mine'n-nâri fe enkazeküm minhâ kezâlike yübeyyinu'l-lâhü leküm âyâtihî le'alleküm tehtedûn.”⁷⁰

Ve “Cenab-ı Hakkın üzerinizdeki nimetini hatırlayınız. Hani, bir zamanlar birbirinize düşman idiniz, O sizin kalplerinizi birleştirdi de O'nun lütfu sayesinde kardeş oldunuz; hani, bir zamanlar cehennem uçurumunun kenarında idiniz, O sizi oradan kurtardı”⁷¹ buyrulmaktadır.

Ayetin tefsirlerindeki açıklamalara göre, müminler, imanla kardeş olmadan önce, asabiyle, yani mikro ırkçılık olan cahiliye kabileciliği ile küçük küçük parçalara bölünmüş haldeydiler, bu yüzden sürekli birbirleriyle boğuştukları için, herkesi bayrağı altında toplayan bir devlet de kuramamışlardı. Bu durum, bir tefsirde de Âkif'in ayeti yorumu paralelinde şöyle dile getirilir: “ (Velâ teferrakû)... ya'nî kemâ küntüm müteferrikîne fi'l- câhiliyyeti mütedâbirîne yü'âdî ba'düküm ba'dan = yani, yani cahiliyede kiminiz kiminize düşmanlık ederek sırt dönmüş halde parçalandığınız gibi birbirinizden ayrılmayınız...”⁷² Demek, iman, ülfet ve muhabbet nimetine nankörlük müminleri cahiliye dönemindeki kabilecilik ve birbiriyle düşmanlık ve mücadele atmosferine döndürmekte, gay-i İslamî

68) Bkz. Gazali, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu 'Ulûmiddîn*, I- IV, terc., Ahmed Serdaroglu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, C. I, s. 51.(İhyâ).

69) Bkz. Canan, *Kütüb-i Sitte*, C. XIV, s. 537.

70) Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler*, s. 81.

71) Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler*, s. 81.

72) El- Hâzin, *Tefsir*, C. I, s. 554.

bir zihniyet olan cahiliyeye geri çevirmektedir. Çünkü bu tür ihtilaf ve tefrika, bu nevi husumet ve adavet, cahiliye döneminde bir âdetti.⁷³ Ayet müminleri bu nevi bir geri dönüşe, irticaya karşı uyardığı gibi, bunun tehlikeli sonuçlarına karşı da ikaz etmektedir.

Konyalı Mehmet Vehbi Efendi de surenin 103. ayetinin “va‘tesimû bi hablillâhi cemî‘an velâ teferrakû” kısmını yorumlarken, konunun başlığı olarak “Ehl-i İslam Arasında Tefrikanın Câiz Olmadığına Dair Ahkâm-ı Kur‘âniye” diye başlık atmıştır. Yani Kur‘an’ın hükümleri başka hususlarda var olduğu gibi, bu tür ictimâî hususlarda da vardır. Müslümanlar arasında tefrika yasaklanmıştır. Çünkü tefrika, İslam milletinin fikrinin dağılmasına, nefsanî arzuların, hüda yerine hevanın revaç bulmasına sebep olur, hükümetlerin emretme ve icraat gücünü zayıflatır, böylece bir vücudun azaları hükmünde olan müminler bölünüp parçalanır ve çözülür. Derken bütün bunlar inkıza, yıkılışa sebep olur.⁷⁴ Bunu için Allah’ın dini ve ahkâmına topluca sarılmak gerekir. Çünkü iman, İslamiyet, hak ve hüda yerine herkesin hevasına, İslam dışı fikir zihniyetine uyulacak olursa ve müminler burada birleştirilmek istenirse, bu hal fırkalar doğurur ve iman birliği ve kardeşliğini yok eder. Oysa müminler, mevcudiyetlerini muhafaza etmek ve kuvvetlerini arttırarak inkırazdan kurtulmak için birliğe muhtaçtırlar. Tefrika helaki muciptir.⁷⁵

Rasulullah’ın müminlerin birliğini ve bütünlüğünü, yekvücut oluşlarını, ittihat, ittifak ve muavenetlerini bir vücuda benzetmesi ve tefrikanın bu canlı vücut için hayatın sonu olacağı konusunda şu açıklamaları dikkat çekicidir:

“Meselü’l- ahaveyni meselü’l- yedeyni tağsilü ihdâhumâ’l-uhrâ= iki kardeşin meseli/örneği, o ikisinden biri diğerini yıkayan iki elin meseli gibidir.”⁷⁶

Diğer bütün müminlere karşı, herhangi bir müminin durumunu başın meseline/durumuna benzettiği bir sözlerinde de Rasulullah şöyle buyurmuştu:

“Meselü’l- mü’mini min eh-‘il- îmâni meselü’r- ra’si= ehl-i imandan olan bir müminin meseli/örneği, (vücuda göre bedendeki) başın meseli gibidir.

Ye’lemu mimmâ yusûbu ehle’l îmâni= O (baş) müminlere gelen musibetlerden dolayı elem/acı duyar. Kemâ ye’lemu’r- ra’su mimmâ yusûbu mimmâ yusûbu’l-cesede= Başın cesede/bedene gelen musibetlerden (acı ağrı ve musibetelerden) elem duyduğu gibi.”⁷⁷

Yine Rasulullah’ın bu konuda başka temsili teşbihi de şöyledir:

“Meselü’l- mü’minîne fi tevâdüdhim ve terâhumihim ke meseli’l- cesedi= müminlerin birbirlerini karşılıklı samimi sevmeleri ve birbirlerine merhamette meseli/örneği bir

73) El- Hâzin, *Tefsir*, C. I, s. 555.

74) Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur‘âniye*, Üçdal Neşriyat, Konya 1966, s. 350. (Ahkâm-ı Kur‘âniye).

75) Bkz. Mehmed Vehbi, *Ahkâm-ı Kur‘âniye*, s. 350.

76) Gazali, *İhyâ*, C. II, s. 431.

77) Gümüşhanevi, Ahmed Ziyâüddin, *Râmûz’ul- Ehâdîs*, terc., Naim Erdoğan, Pamuk Yayınları, İstanbul 1980, s. 392, nr. 4838. (Râmûz); Sarıçık, Murat, *İrkçılık*, Nesil Yayınları, İstanbul 2013, s. 168. (İrkçilik).

cesedin/bedenin meseli gibidir. İzâ iştêkâ uzvun minhu tedâ'â sâiruhû bi'l- hummâ ve's- seheri= Cesetten bir uzuv (ağrı ve acıdan) şikayetlendiğinde, bedenın diğer azaları ateşle (ateşlenmekle) ve yuksuzlukla ona yardıma çağrılırlar.”⁷⁸

Peki, Âl-i İmran suresi 103. ayetinde kendisinden söz edilen tefrika nedir? Tefrika kelimesi “*f-r-k*” kökünden gelir. İki şeyin özelliklerini ve kelimelerin manasını birbirinden ayırmak demek olan “*fark*” da bu kökten türetilen bir kelimedir. Fark aslında “*infisal*”, yani ayrılmak demektir. Kul ile Allah arasında madde perdesinin girmesiyle ikisinin arasının ayrılmasını anlatmak için de fark kelimesi kullanılmıştır.⁷⁹ Aynı asıldan olan “*fırk*” kelimesi; bütünden ayrılan parçadır. Halktan, insanların çoğunluğundan ayrılmış, tek başına ve müteferrid olmuş topluluğa/cemaate de “*fırka*” denir.⁸⁰ Ferik de diğer insanlardan ayrı cemaat ve topluluktur. Fârûk, hakkı batıldan ayırandır. Bu açıdan Kur'an da hakkı batıldan ayırdığı için “*Furkân*”dır. Tefrîk ayırmak demektir. Tefrîka ve tefrîk aynı anlamdadır. Ayette “*lâ nüfferiku beyne ahadin min rusulih= Biz Resullerin arasını ayırmayız, hepsine inanırız.*” demektir. “*Firâk*” ayrılık demektir. “*Müfârakat*” da aynı anlamdadır. Kur'an-ı Kerim, bir bakıma hakla batılın birbirinden ayrıldığı Bedir Savaşı gününü “*Yevmü'l- Furkân*” diye adlandırır.⁸¹ Farak, korkudan dolayı gönüllerin birbirinden ayrılmasıdır. Tefrikaya, ayırma, ayırt etme, parçalama manaları verildiği gibi, dağılma ve parçalanmışlık manaları da verilir. Tefrika terim olarak; “belirli bir dinî, fikrî veya siyasi birliğe sahip insan topluluklarının bölünüp parçalanmasını, fırkalara ayrılmasını ifade eder.”⁸² Tefrikanın zıddı/karşıtı vahdet ve cemaattir.⁸³ Tefrika kelimesinin ve anlamlarının, görüş ayrılığına düşme manasına gelen ihtilafı yakından ilişkisi vardır.⁸⁴

Dikkat edilirse, “*F-r-k*” kökünden türetilen bütün kelimelerde hep ayrılık, ayrılma, kopma, fırkalaşma, bölünme ve parçalanma anlamları vardır. Elbette bütünden, İslam Ümmeti ve Milletinden ayrılma ve ayrı düşme bölünme ve parçalanmayı getirir. Mehmet Âkif; İslam tarihi boyunca tefrikanın hep Müslümanları felaket uçurumlarına yuvarladığından şöyle söz eder: “Müslümanların kaynayıp gittiği uçurumlar hep tefrika yüzünden açılmış; o tefrikayı ise bütün azgınlıklar, evâmîr-i ilâhiyeye alâkasızlıklar meydana getirmiştir.”⁸⁵ Kur'an'da tefrika kelimesinin türevleri, hem kelime hem de ıstılah manasıyla birçok ayette geçtiği gibi, niza kökünün türevleri de benzer manalarla göze çarpar. Bunlarda biri de Enfal suresi 46. ayetidir.⁸⁶

78) Gazalî, *ihyâ*, II, s. 478; Gümüşhanevi, *Râmûz*, s. 39, nr. 2921; Sarıçık, *İrkçılık*, s. 169- 170.

79) Uludağ, Süleyman, “*Fark*”, *DİA*, C. XII, İstanbul 1995, s. 171- 172.

80) Topaloğlu, Bekir, “*Fırka*”, *DİA*, C. XXXV, İstanbul 1996, s. 35.

81) Rağîb el İsfahânî, *el- Müfredât*, s. 377-378.

82) Başoğlu, Tuncay, “*Tefrika*”, *DİA*, C. LX, İstanbul 2001, s. 279.

83) Uzunpostalıcı, Mustafa, “*Cemaat*”, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 288- 289.

84) Başoğlu, “*Tefrika*”, *DİA*, C. LX, s. 279.

85) Bkz. Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler*, s. 82.

86) Bkz. 3/Âl-i İmran/105, 152; 8/Enfal/46; 20/Tâha/62; 42/Şura/ 14; 49/Hucurât./13; 98/Beyyine./4; Babanzade, Ahmed Naim, *İslam'da İrkçılık ve Milliyetçilik (İslam'da Davay-ı Kavmiyet.)* İkbâl Ya-

Kur'an-ı Kerim'de tefrika ve bölünüp parçalanmaya karşı, bir ilaç ve çözüm olarak "hep birlikte, sınıksız Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp bölünmeyin" emri verilir.⁸⁷ Müslümanların ancak dinin hükümleri ve Hz. Peygamberin sünneti üzerinde, yani hidayette (Kur'an'da ve dinde) birleşebilecekleri ve böylece bir bütün olabilecekleri vurgulanır.⁸⁸ Din konusunda Allah'ın emri göz ardı edilip arzulara ve hevaya uyuma da nehyedilir.⁸⁹ Bütün müminlerin ancak kardeş olduklarından söz eden ayet de⁹⁰ tefrikaya düşülmemesi konusunu ilgilendirmektedir. Hucurât suresi 49. ayeti de, müminlerden iki grubun savaşması halinde aralarının sulh edilmesini ve aksi halde barışa yanaşmayan tarafla, Allah'ın emrine boyun eğinceye kadar savaşılmasını emreder.

Ümmetin parçalanmasına sebep olan âmillerin başında; siyasi alanı ilgilendiren tefrikalar, siyasi iktidar mücadeleleri, ridde ve fitne olayları ve bunların benzerleri, adaletsizlik,⁹¹ ırkçılık,⁹² tahkir, zorbalık, taşkınlık,⁹³ ayrımcılık, yönetimden memnuniyetsizlik, Müslümanları birleştiren hilafet müessesinin yokluğu, siyasi mücadeleleri meşrulaştırmak için nasları farklı tevellere yönelme gibi sebeplerdir. İslami çerçeve içindeki görüş ayrılıkları kınanan tefrika ve ihtilaf olarak değerlendirilmez. Yalnız "kat'iyât" denilen hükümlerde ve dinin temel hükümlerinde (usûli'd-dîn) yeni ilavelerde bulunmak, dinde tefrika içine girer. Ameli ahkâm sahasında kalan içtihat meselelerindeki görüş ayrılıkları, genelde tefrika olarak yorumlanmaz. Şu kadar var ki, itikadî konulardaki zannî, keyfî arzulara dayalı görüşler, siyasi ideolojilere uyarak dini tahrif ve iç kargaşalara yol açmak; kınan bir tefrikadır ve Müslümanların birliğini parçalar.⁹⁴

yınları, Ankara 1979, s. 70- 73. (İslam'da İrkçılık); Başoğlu, "Tefrika", *DİA*, C. LX, s. 279. Müminleri bölüp parçalama, Allah ve Resulü ile harp için, kötü niyetle Kuba'da bir mescit yapılmıştı. Bu mescide, "Mescid-i Dirâr" denilmiştir. Bu ayette de tefrikanın tehlikesine dikkat çekilmektedir. Bkz. 9/*Berae*/ 17; el- Beyzavi, *Tefsir*, C. III, s. 194; el- Hâzin, *Tefsir*, C. III, s. 194; en- Neseî, *Medârik*, C. III, s. 194.

87) 3/*Âl-i İmran*/103; Fahreddin er- Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, 178; Bu ayet konusunda ayrıca Babanzâde Ahmed Nâim'in açıklamaları için bkz. Düzdağ, *İrkçilik*, s. 42.

88) "Va'tesimû bi hablillahi cemî'an..." ayeti için bkz. 3/*Âl-i İmran*/103; Başoğlu, "Tefrika", *DİA*, C. LX, s. 279.

89) 45/*Câsiye*/18; Mehmed Vehbi Ef., *Ahkâm-ı Kur'âniye*, s. 350.

90) 49/*Hucurât*/10.

91) Çağrı, Mustafa, "Adalet", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 341- 343.

92) Bkz. Sarıcık, *İrkçilik*, s. 45- 48, 60 – 76, 84- 113 vd. Avcı, Câsim ve Recep Şentürk, "Kabile", *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 30- 32; Çağrı, Mustafa, "Asabiyyet", *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 453- 455; Sarıcık, Murat, *Cahiliye*, Nesil yayımları, İstanbul 2011, s. 29- 49, 56- 65, 82- 93.(Cahiliye).

93) Çağrı, Mustafa, "Kibir", C. XXV, *DİA*, İstanbul 2002, s. 562- 563; Çağrı, Mustafa, "Övünme", *DİA*, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 103- 104.

94) Başoğlu, "Tefrika", *DİA*, C. LX, s. 280.

2.3. İslam Nimetiyle Kardeşler Olmak

Âl-i İmran suresi ayetinin sonundaki “*fe asbahtum bi ni'metihi ihvânen= böylece Allah'ın iman nimeti sayesinde kardeşler oluverdiniz*” kısmı ise; gerçekten müminlerin iman ve İslamiyet'le başta ırkçılığın vereceği zararlar⁹⁵ ve parçalanmalardan korunması anlatılarak, onun bir büyük nimet olduğu açıklanır. Âkif de ayetin bu kısmına öncesiyle bağlantı kurup şöyle mana vermektedir: “*Hani, bir zamanlar birbirinize düşman idiniz, O sizin kalplerinizi birleştirdi de O'nun lütfu sayesinde kardeş oldunuz...*”⁹⁶ Ayrıca “... böylece Allah'ın, Rahman-ı Rahim'in Kur'an ve iman nimetiyle halinizi değiştirip kısa zamanda kardeş oldunuz, kardeşlere dönüştünüz veya düşmanken birden dost oldunuz.” “Asbaha” fiili, sabaha girmek, yani her yer karanlıkken, güneşin doğması ile umulmadık şekilde ve kısa zamanda aydınlığa dönüşmek ve sabaha ermek gibi manalara gelir.⁹⁷ Burada da düşmanlığın ve husumetin; iman nimetiyle birden karanlığın aydınlığa değişmesi gibi muhabbete ve uhuvvete dönüşmesi anlatılır. Bu dönüşme ve başkalaşma, imanla gerçekleşen kardeşlikle kısa zamanda olmuştur. İman ve Kur'an iksirinin, iman ve İslamiyet bağının gönüllerde ne kadar tesirli, asabiyet, ırkçılık ve ihtilaf illeti için nasıl bir deva ve şifa olduğuna da işaret eder. Demek insanları gerçekten “*hakiki kardeş*” etmenin yolu, bu ayete göre bir cahiliye hastalığı olan kabilecilik, asabiyet ve unsuriyet değil; Kur'an, iman, İslamiyet ve diyanettir.⁹⁸ Şu kadar var ki İslam, ırkları, kabileleri ve kavimlerin varlığını da kabul eder.⁹⁹

Bu birlik ve bütünlük, karşılıklı iman kardeşliği, ihtilaf ve ayrılık yerine ülfet ve itilaf-la ve muhabbet ve muavenetle “*uhuvvet fillâh*”da kardeşliktir. Medineli Evs ve Hazrec'in yüz yıldan fazla süren düşmanlığı, husumeti, ihtilafı ve iftirakı ancak böylece son bulmuştur.¹⁰⁰ Öyleyse, her ihtilaf ve iftirakta, her husumet ve düşmanlıkta bu olay hatırlanmalı ve bunu çaresi ve şifası Kur'an eczanesindeki bu ve benzer ayetlerin tedavisi ile aranmalıdır. Şu halde müminler arasında itilaf yerine ihtilaf hâkim olunca, hemen iman ve İslam'la Allah tarafından vahiyle kalplere atılan muhabbet ve uhuvvet tohumu hatırlanmalı, ancak böylece karşılıklı sevginin gönüllerde hâkim olması ve bu şekilde ahirette de devam edecek pek faydalı gerçek kardeşliğin var olacağı hatırlanmalıdır.¹⁰¹ Bu ayete göre, farklı ırklardan ve kabilelerden olan müminler, müminler kendi aralarında başka bağlarla değil, ancak Allah'ta, onun dininde ve iman üzerine bir olabilir ve birleşebilirler. İttifak, ittihat ve cemaat, hevada değil hüdada İslam dışı bağlarda ve batılda değil hakta;

95) Fahreddin er- Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, s. 178. Irkçılığın vereceği zararlar için ayrıca bkz. Şentürk, Recep ve Kadir Canatan, “*İrkçılık*” *DİA*, İstanbul 1999, C. XIX, 124- 131.

96) Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler*, s. 81.

97) Fahreddin er- Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, s. 179; Heyet, *el- Mu'cemü'l- Vasît*, s. 505.

98) Şentürk, Recep, “*Kavim*”, *DİA*, C. XXV, Ankara, 2012, s. 68- 69; Fayda, Mustafa, “*Bedevisi*”, *DİA*, C. V, İstanbul 1992, s. 314.

99) Bkz. Fayda, Mustafa, “*Adnân*”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 392.

100) Bkz. El- Beyzavi, *Tefsir*, C. I, s. 555.

101) İbn-i Abbas, *Tefsir*, C. I, s. 555; en- Neseî, *Medârik*, C. I, s. 555.

ırlarda değil Allah'ta ve İslam'da, asabiyet ve unsuriyette değil hidayet ve İslamiyet'te olabilir.¹⁰² Zaten başka türlü ve bütün Müslümanları içine alan bir uhuvvet, muhabbet ve ittihat mümkün değildir. Uhuvvetin ancak böylece gerçekleşebileceği, Evs ve Hazreç alanında yüz yıllar öncesinde anlaşılmıştır. Demek ihtilaf ve tefrika derdinin devası bellidir. Mehmet Âkif de aynı ayetin yorumunda aynı hususa dikkat çekmektedir.

Ayette geçen “fe asbahtüm bi ni‘metî ihvânen” kısmında birde “ihvânen” kelimesi de dikkat çeker. İhvân, “ah= kardeş” kelimesinin çokluk şeklidir.

Mehmet Âkif, bir başka yazısında bütün müminlerin ancak kardeş olduğundan söz eden Hucurat suresi 10. Ayetini yorumlarken, Zemahşeri'nin Keşşaf adlı tefsirinden faydalanarak yaptığı açıklamada uhuvvet kelimesi hakkında farklı kıraatler olduğundan söz eder.¹⁰³ Uhuvvet konusunun iyi anlaşılması için uhuvvetin ne olduğuna da kısaca bakmak gerekir.

Uhuvvet/kardeşlik, Arapça “ah” kelimesinden gelir. Bu kelimenin aslı ahavündür. Elif, hı ve vavla yazılır. Bu kelime, iki tarafı, yani müşterek ana ve babayı veya onlardan birini ilgilendiren bir doğumla veya süt emdirmeye bir çocuğun diğer kardeşi ile olan müşareketini, iştirakini ifade eder.¹⁰⁴ Yani anne baba birliği veya sütle; iki kardeş iki cihetle, yani hem anne, hem baba yönünden diğeriyle müşâkil¹⁰⁵ ve müşârik, yani bir, müşterek ve kardeşdir. Bazen kardeşlik sadece anne veya baba ile de olur yahut süt emme yolu ile olan bir müşareket/ortaklık da nesebî kardeşliğe sebep olmaktadır.

Bir sulbün, soyun, birbirine bağladığı, aralarında müşareket (ortaklık ve en az bir cihette birlik) olan iki veya daha çok kişiye kardeş denildiği gibi, çok sadık dost ve arkadaş, yani siddîk olana da ah/kardeş denilir. Bununla ilgili bir Arap atasözü “innne ahâke men âsâke= Gerçekten senin kardeşin, sana malından yedirendir.” Der. Veya bu söz “mutlaka senin kardeşin, malından faydalanma konusunda seni kendisiyle müsavi kılandır” manasına gelir.¹⁰⁶ İşte bu yüzden, “rubbe ahin leke lem telidhu ümmüke= nice (fedakar) kardeşler vardır ki, onu senin annen doğurmadı”¹⁰⁷ veya “nice kardeşler vardır ki, sanki onları bir ana doğurmamıştır”¹⁰⁸ atasözleri de meşhurdur. Demek, kardeşlik yalnız sulp ve nesep yoluyla gerçekleşen bir şey değildir. Kardeşlikte sadakat manası da vardır. Bunun için “lâ ahâ leke bi fülânin= lâ sadakate me‘ahû” yani “onunla senin aranda hiçbir sadakat yoktur” demektir. Demek uhuvvet ve sadakat aynı manaya gelebilmektedir. Ah/kardeş,

102) Es-Sâbuni, *Safvetüt- Tefâsir*, C. I, s. 220.

103) Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler*, s. 45.

104) Rağîb el- İsfahani, *el- Müfredât*, s. 13; Heyet, *Mu'cemu'l- Vasît*, s. 9.

105) Müşâkil, özelliklerde benzemeyi anlatır. Bkz. Durusoy, Ali, “Hüve Hüve”, *DİA*, C. XIX, İstanbul 1999, s. 67.

106) Heyet, *el- Mu'cemu'l- Vasît*, s. 9. Âsâ fiilinın manası için ayrıca bkz. *a.g.e.*, s. 13.

107) Heyet, *el- Mu'cemu'l- Vasît*, s. 9.

108) Gazali, *İhyâ*, C. II, s. 457.

şerîk ve mesîl manasına da gelir.¹⁰⁹ Yani bir hususta ortak, bir, paydaş ve benzer, misil ve sebîh olan iki veya daha çok kimse o konuda birbirinin kardeşi sayılır.

Arapçada uhuvvet sadece nesebî kardeşlikte değil, her konuda müşârekette istiare olarak kullanılır. Mesela; kabile, din, sanat, muamele, sevgi veya diğer insanî münasebetlerdeki müşâreketlerde bunu görmek mümkündür: Bir ayette, “ey iman edenler, küfredenler ve kardeşlerine (küfürde birlik olduklarına) şöyle diyenler gibi olmayın...” buyrulurken, burada küfürde kardeş olanlardan “kâlû li ihvânihim” diye söz edilmektedir.¹¹⁰ Diğer yandan; “bütün müminler ancak kardeşlerdir” buyrulurken, müminlerin hepsi “ihvetün”, yani “kardeşler” diye anılırlar. Burada da müşâreket/ortaklık, bir cihetle birlik kardeşlik ve imandadır.¹¹¹ “Sizden biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi ister mi?” ayetinde de “lahme ahîhi= kardeşinin eti” terkibi imanla birbirleriyle mümin din kardeşleri anlatmaktadır. Nisa suresi 11. ayetinde geçen “ihvetün” kardeşlerden murat ise, ana baba yolu ile müşâreketi ve kardeşliği anlatır. A’raf suresi 38. ayetinde “...Küllemâ dehalet ümmetün le’anet uhthê= Her ümmet oraya (cehenneme) girdikçe, kardeşlerine (küfürde yoldaşlarına) lanet edecekler...” buyrulurken, cehenneme girmedeki müşâreket, birliklilik ve kardeşlikten söz edilmektedir. Hatta Zuhruf suresinin bir ayetine göre; Kur’an’da yer alan ayetler de, sıhhat, açıklama ve sıdk yönünden birbirlerinin kardeşleridir.¹¹²

Müşâreket ve bir konuda müştereklik, birlik ve ittihat, iştirakçileri o konuda kardeş kıldığı gibi, bir başka ifade ile onları aynı konuda da birleştirmekte ve bir yapmaktadır. Ehâ fiili, iki veya daha çok şeyi birbirine yaklaştırmak, yani karîn (can ciğer dost) yapmak demektir. Teâhî de aralarındaki müsamaha, şecaat birliği ve müşâreketten (iştirakten) dolayı iki kişinin sanki kardeşe dönüşmesidir. Uhuvvet kökünden gelen “âhiyye” kelimesi ise, kendisiyle bir hayvanın bağlı olduğu, bir yere veya duvara bağlanan iptir. Burada ip ile hayvanın her an ikisinin beraberliği, mülâzemeti ve ayrılmazlığı ipe bu adın verilmesine sebep olmalıdır. Allah’ın iki kişinin arasını iman sevgi gibi şeylerle bağlaması ve onları kardeş yapması da “âhiyye” olarak isimlendirilir.¹¹³

Diğer yandan “bir şeyin kardeşi (ah)¹¹⁴ olmak” demek, onun sahibi¹¹⁵ (arkadaşı, can dostu, yardımcısı) ve mülâzimi olmak demektir. Kardeş, kardeşin hep yanında olur ve her durumda ondan ayrılmaz. Arapça sâhib kelimesi “s-h-b” fililendirir. İnsan olsun, hayvan

109) Heyet, *el- Mu’cemu’l- Vasît*, s. 9.

110) 3/Âl-İmran/ 156; er- Rağîb el- İsfahani, *el- Müredât*, s. 13; Heyet, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi*, s. 69.

111) *Hucurât*, 49/10; er- Rağîb el- İsfahani, *el- Müredât*, s. 13.

112) İlgili ayetlere sırasıyla bkz. 49/*Hucurât*/10; 5/*Maide*/31; 4/*Nisa*/11; 7/*A’raf*/ 38; 43/*Zuhruf*/ 48; er- Rağîb el- İsfahani, *el- Müredât*, s. 13.

113) Heyet, *el- Mu’cemu’l- Vasît*, s. 9.

114) Kelime elif ve hı ile yazılır.

115) Sahip kelimesi için bkz. Efendioğlu, Mehmet, “*Sahabe*”, *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008, s. 491-500.

olsun, mekân veya zaman olsun, birbirinden ayrılmayana “es- sâhibü’l- mülâzimu” denir. Bu tür birliktelik ve müsâhebetin, bedenle olması çokça ve asıl olmakla beraber, inâyet/ yardım ve himmetciyetiyle¹¹⁶ olması da söz konusudur ve bedenle olan müsâhebetle diğerleri arasında fark yoktur. Bunun için örfte, birinin bir başkasıyla mülâzemeti, dostluğu ve ayrılmazlığı varsa, bu kimse “sahib” diye adlandırılır. Malı ve mülkü ile sahibi arasında bir mülâzemet olduğu için de, malın mâlikine sahip denilmektedir. Hz. Peygamber’in çağdaşı olan müminler de “onunla hep birlikte buldukları kendisiyle dost ve arkadaş oldukları”,¹¹⁷ onu yardımsız bırakmadıkları, düşmanlarına karşı yanında yer aldıkları, o ve davası için mal ve canla büyük fedakârlıklar yaptıkları için “sâhib” veya “sahabe” olarak adlandırıldılar. Aynı manadan dolayı, Hz. Ebu Bekir, Tevbe suresi 40. ayetinde, Hz. Peygamber’in sahibi (kâle li sâhibihî) olarak anıldı. Sahip kelimesinin ihtiva ettiği birlik, birliktelik, dostluk ve yardımlaşma manasındaki musahabe, ictimâdan çok ileridir. Çünkü musahabe uzun zaman devam eden birlikteliği, yakın dostluğu ve yardımlaşmayı anlatır.¹¹⁸

Kardeş kelimesinin bir manası sayılan ve lüzum mastarından gelen mülâzım kelimesi ise kısaca, bir yere veya kimseye (bir davaya) sarılıp ayrılmayan ve tutunup kalan manasındadır. Yine lüzumdan gelen mülâzemet de, bir yere ve kimseye sımsıkı bağlanma, ona gidip gelme ve bir işe bağlanarak devamlı o işle meşguliyet demektir. Mülâzeme de, lüzumlu ve gerekli olma ve birbirine mülâzım olanların ayrılmazlığıdır.¹¹⁹ Uhuvvet kelimesindeki, yardımlaşma, sıkı dostluk, beraberlik ve dava arkadaşılığının önemini belirtmesi açısından Arapça bir atasözünde, “ihvânu’l- vidâd akrabu min uhuvveti’l- vilâd= sevginin kardeşleri (birbirlerine) doğumun kardeşlerinden daha yakındırlar” denilmiştir.¹²⁰

Peki, uhuvveti anlatan “müşârik ve müşâreket” kelimeleri ne demektir? Rağıb el- Isfahani, Arapça “ş-r-k-“ fiiline şirket/ortaklık ve müşâreket manası verir. Aslında her iki kelime de ortaklık, ortaklaşalık, paydaşlık ve hissedarlık gibi manalara gelir. Kelime; iki veya daha çok kişiye ait olan iki veya daha çok servetin, birbirine karışması, bir şeyin iki veya daha çok kimseye ait olmasıdır. Bu şirket/ortaklık veya müşâreket; cismen olduğu gibi, mânen de olabilir. Mesela insan veya at, hayvaniyet/canlılık açısından birbiriyle müşârik/ortak olabilir.¹²¹ Böylece, insan ve hayvan cinsi hayat cihetiyle, hayatta ortaklaşalıkla kardeş olur. Mesela madde olmak itibariyle, gazlar, mayı veya sert olan bütün maddi varlıklar müşâriktir ve bu açıdan bütün bu maddeler, maddî varlıkları itibariyle

116) Himmet, istek, azim, meyil, kendini veya bir başkasını bütün gücüyle Allah’a yöneltmedir. Bkz. Demirci, Mehmet, “*Himmet*”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 56- 57.

117) Efendioğlu, “*Sahabe*”, *DİA*, C. XXXV, s. 491- 500.

118) Er- Rağıb el- Isfahani, *el- Müredât*, s. 285.

119) Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1986, s. 859.(Ansiklopedik lügat). Ayrıca daha geniş bilgi için lüzum kelimesine bkz. Şemseddin Sami, *Kâmus*, s. 1232.

120) Heyet, *el- Mu’cemu’l- Vasît*, s. 9.

121) Er- Rağıb el- Isfahani, *el- Müfredât*, s. 259.

kardeş sayılırlar. Bütün âlimler ilim itibariyle, tüm insanlar insanlık cihetiyle, bütün taşlar katılık yönüyle, bütün canlılar üreme açısından, tüm meslektaşlar meslek itibariyle, bütün yaşlılar ihtiyarlıkları yönünden, tüm canlılar ölümlülükleri tarafıyla, bütün müşrikler şirkleri tarafıyla, aynı yolda gidenler, yürüdükleri yol itibariyle birbirine müşârik, yani kardeş sayılabilirler. Misaller çoğaltılabilir.

Şu halde kardeşlik; uhuvveti sağlayan, bir cihetle, bir maksatla, bir görevle diğerleriyle paydaşlık, birlik ve ortaklaşalıktır. Kur'ân-ı Kerim'de de şirk kökünden if'al babıyla türetilen işrâktan, şirkten, müşareketten söz eden epeyce ayet vardır.¹²² Mesela Taha suresinin otuz ikinci ayetinde Hz. Musa, Allahtan kendisine kardeşi Harun'un işinde yardımcı olmasını “ve eşrikhu fî emrî= onu işimde(tebliğ vazifemde) bana ortak/müşârik kıl” diye Allah'tan istekte bulunmuştu. Burada vazifede, tebliği ulaştırma cihetiyle bir ortaklık, yani birliktelik ve kardeşlik manası vardır. Rasulullah bir duasında da “allâhümme eş-riknâ fî du'âi's- sâlihîn = Allah'ım, bizi salihlerin duasına müşârik/ ortak kıl (dualarımızı onların duasıyla birlikte kabul et)” diye dua etmişti. Burada duada kardeşleşme ve ortaklık söz konusuydu.

Uhuvvet, kardeşlik, paydaşlık ve şirket gibi manalara gelen müşâreket veya bu manaların ism-i fâili olan müşâriki çok güzel anlatmaktadır. Evet, bir işte birliktelik işte kardeşliktir; bir şirkette ortaklık para koyma ve kazançta kardeşliği anlatır. Arapça kelime bilgisinde müşareket, bir olayın iki veya daha ziyade kişi tarafından ortaklaşa yapıldığını gösteren müfâ'ale ve tefâ'ül bablarını gösterir. Osmanlıcada da durum böyledir. Mesela; müfâ'ale babından olan müşâvere; en az iki veya daha çok kişinin bir konuyu konuşup tartışmasıdır. Mütâreke, iki düşman tarafın karşılıklı birbirini terk etmesi ve ateşkesidir. Mütেকâid, taraflardan akitleşen her bir kişidir. Müte'ânık, teânük eden, birbirine sarmaşan ve birbirinin boynuna sarılan demektir. Müteârız, tearuz eden, birbirine zıt ve muhalif olandır. Müteâvin, birbirine yardım eden, yardımlaşandır. MütEbâğız, birbirine buğzedendir.¹²³ Misaller çoğaltılabilir. Bütün bu kelimelerde; danışma, mütareke, akitleşme, sarmaşma, zıtlama, yardımlaşma ve buğuzlaşma açılardan birer müşareket, yani ortaklık ve kardeşlik manası vardır.

Türkçede kardeşlik manasını ihtiva eden müşareket “leş” veya “lâş” edatlarıyla yapılır. Mesela, sözleşme, paylaşma, kardeşleşme, düşmanlaşma, kinleşme, hasımlaşma, dindarlaşma, yardımlaşma, görüşme, tanışma, dalaşma, çekişme, sevişme ve anlaşma gibi. Dikkat edilirse bu kelimelerde, olay iki veya daha çok kişinin müşareketi, yani ortaklaşılığı ile meydana gelmektedir. Konumuz açısından bu ortaklaşalık ve birlik, aynı zamanda olumlu veya olumsuz uhuvvet manalarını da ihtiva eder. Mesela; sırayla gidersek, sözleşmede söz ortaklığı ve kardeşliği; paylaşmada pay kardeşliği, kardeşleşmede kardeş oluş olayı, düşmanlaşmada düşmanlıkta birliktelik ve beraberlik, kinleşmede kinde kardeşlik, dindarlaşma da dindarlığın ortaklaşılığı ve iki tarafı kardeş etmesi, yardımlaşmada yardım kardeşliği... gibi.

122) Muhammed Fuâd Abdalbaki, *el- Mu'cem*, s. 379- 381.

123) Bkz. Devellioğlu, *Ansiklopedik Lügat*, s. 900, 904- 907.

Ayrıca, Türkçede kardeşlik ve müşareket manasını ifade için “deş” ve “daş” ekleri de kullanılır: Mesela; yoldaşlık yol arkadaşlığı ve kardeşliği; vatandaşlık bir vatanda bulunma ve onu paylaşma açısından vatan kardeşliğidir. İrkdaşlık aynı ırktan olma açısından ırk kardeşliği; kabiledaşlık, bir kabileden olmakla kabile kardeşliği; karındaşlık veya onun kısaltılmış şekli olan kardeşlik; aynı karnı paylaşma açısından nesep kardeşliğidir. Meslektaşlık aynı mesleği yapmaktan dolayı meslek kardeşliği; sırdaşlık, aynı sırrı paylaşmak bakımından sır kardeşliği; dindaşlık, aynı dine inanmak açısından din kardeşliğidir. Pirdaşlık, aynı pirin (şeyhin) yolundan gitme bakımından tarikat ve pir kardeşliği; arkadaşlık, birbirine destek, yardım ve dostluk ifade etmesi bakımından, muavenet kardeşliği; gönüldaşlık aynı şeye gönül verme bakımından sevgi kardeşliği; fikirdaşlık da aynı zihniyeti benimseme cihetiyle fikir kardeşliği ifade eder.

2.4. İman ve İslam’ın Sebep Olduğu Birlik Nimeti

Ayrıca, Al-i İmran suresinin 103. Ayetinde “Ve’z- kürû ni‘ metallâhi ‘aleyküm” ve “fe asbahtüm bi ni‘ metihî ihvânen” buyrulurken, nimet kelimesi de geçer. “n- ‘a-m” kökünden gelen “nimet”, “iyi hal” demektir. Az veya çok bütün iyi hallerin, durumların genel adıdır. Maddi ve manevi açıdan insanın iyi haline sebep olan her şey için kullanılır. İman, zenginlik, takva, aç olmama, yani tokluk ve maddi manevi tüm ihtiyaçların karşılanması bu kelimenin içine girer.¹²⁴ Nimete, bolluk ve iyi hal içinde olmak, maddi manevi imkânlar, insana refah ve mutluluk sağlayan her meşru şey, hususi bir gaye ve bedel istenmeksizin yapılan iyilik, gibi manalara da verilir.¹²⁵

Nimetleri maddi ve manevi olarak ikiye ayırmak mümkündür. Maddi nimetler; dünyada varlık ve hayatın devamını sağlayan her şeyi içine alır. Su, ırmaklar, denizler, bitkiler, ekin ve meyveler, eşler ve çocuklar, giyecekler, dağlar, yollar, yıldızlar, gece ve gündüz, Allah’ın kâinat kitabı ve kevnî ayetleri içine alan kâinatın düzeni ve düzeninde işlemesi, Allah tarafından sıkıntı ve olumsuzlukların giderilmesi, Allah’ın dualara icabet etmesi, insana mutluluk vermesi... Nimetler bir ayette de ifadesini bulduğu gibi sayılamayacak kadar çokturlar. Manevi nimetlere gelince; bunlar Kur’an’da anlatıldığı üzere hidayet, iman, din İslamiyet, kitap, nübüvvet ve bunlarla gelen nimetler, Hz. Muhammed, lütuf ve ihsanlar, sevap ve mükâfatlar, iman vasıtasıyla Allah tarafından kullarına verilecek ebedi saadet, insanın selim fıtratını bozmayarak Allah’a bağlanması, Allah’ın kulundan memnuniyeti ve benzerleridir.¹²⁶ Nimete; iyilik, ihsan, atıyye, iyi yaşamak için gerekli şeyler, servet, refah, başta eklemek üzere yiyecek ve içecekler gibi manalar da verilmektedir.¹²⁷

124) Er-Rağıb el- İsfahani, *el- Müfredât*, s. 510.

125) Günaydın, Fatma Candan, “Nimet”, *DİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 129.

126) *A.g.m.*, *DİA*, C. XXXIII, s. 129.

127) Heyet, *el- Mu’cemü’l- Vasît*, s. 936; Şemseddin Sâmi, s. 1465.

Kur'an-ı Hakîm'in açıklamasına göre, kendilerine en büyük nimetler verilenler peygamberlerdir. Bu durum onların Allah katında değerini gösterdiği gibi, kendilerinin faziletçe en yüksek kimseler olduğuna da işaret eder. Peygamberlerden sonra kendilerine en çok nimet verilenler, sıddıklar, şehitler ve salihlerdir.¹²⁸

Dikkat edilirse; Manevi nimetler içinde hidayet, iman, din, İslamiyet, kitap, nübüvvet ve bunlarla husule gelen nimetler, Hz. Muhammed, lütuf ve ihsanlar, sevap ve mükâfatlar, iman vasıtasıyla Allah tarafından kullarına verilecek ebedi saadet ve benzerleri bulunmaktadır. Bu nimetlerden biri de din ve İslamiyet vasıtasıyla meydana gelen, müminler arasındaki ülfet, uhuvvet, muhabbet, dostluk, barış, bunların getirdiği devlet, güç, servet, düşmanlara karşı izzet ve galibiyet gibi şeylerdir.

Âkif de Âl-i İmrân suresinin 103. Ayetini yorumladığı yazısının sonunda; iman ve İslamiyet nimeti ve bunun getirileri ile ilgili olarak şu yorumda bulunmaktadır:

“(Ayette) beyan buyrulan; her zaman ya da alınması emir olunan nimet, bu nimet-i uzmâdır (en büyük nimettir). Bu nimet bu birlik nimeti (birliğe, ittihadı sebep iman ve İslamiyet), dünyada en büyük nimettir. Çünkü ayrılık bir cehennem uçurumudur ve bu cehennem uçurumundan kurtulmak sayesinde yaşamak mümkündür.”¹²⁹

Demek ki, bu ayet-i kerime, itilafı, ülfeti, uhuvveti, muhabbeti, ittihad-ı İslam'ı emretmesi, farklı cihetlerle bunu teşvik etmesi, ittihadın bozulmasıyla gelecek tehlikeleri belirtmesi ve ayrılıklara, tehâsuma, adavet ve inşikaklara sebep olan asabiyet, unsuriyet ve ırkçılıktan men etmesi açılarından çok önemlidir ve bu yüzden “*her zaman yâda alınması*” emredilir.

Ayetteki “*bi ni'metihî= O'nun nimetiyle*” kısmı ayrıca işaret eder ki, nimetten in'âmı, in'âmdan mün'imî, yani Mün'im-i Hakiki olan Cenab-ı Hakki görmek ve hatırlamak gerekir. Bu açıdan bütün bu manevi ve maddî nimetlerin ondan geldiği unutulmamalı ve bu ayette de “*üslûb-ı itminan ile beyan buyrulan*”¹³⁰ bu Kur'an, iman nimetinden, in'âma, in'âmdan mün'ime gidip; Mün'im-i Hakiki'ye minnet duyulmalı ve bütün nimetler gibi bunun da şükürü, ayrılık ve parçalanmayı ortadan kaldırmakla, müminler arasındaki ülfet ve muhabbetle yerine getirilmelidir.

2.5. Kardeşlik ve Muhabbet Açısından Te'lif ve Ülfetin Önemi

Âl-i İmrân suresinin 103. ayetinde müminler arasındaki ülfet ve muhabbetten söz edilerek “*iz küntüm a'dâen fe ellefe beyne kulûbikum fe asbahtüm bi ni'metihî ihvânen= (Allah imanla) sizler düşmanlar iken kalpleriniz arasını telif etti, adaveti ülfete, husumeti muhabbete çevirdi de onun iman nimeti sayesinde kardeşlere dönüştünüz*” buyrulmaktadır. Müminler arasında ihtilaf, niza ve husumet ve adavet yerine itilâfa, ittifaka, tesanüde

128) Daha geniş ilgi için bkz. Günaydın, “*Nimet*”, *DİA*, C. XXXIII, s. 129- 130.

129) Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler*, s. 82.

130) Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler*, s. 82.

sebepler olan iman ve İslamiyet'ten söz edilmektedir. Aynı şekilde ülfet de uzlaşma, kaynaşma, dostluk gibi manalara gelir. İtilâf, üns, ihtilâf, muâşere, sıla, tevâsül, mücâlese, kelimeleri de aynı manada kullanılabilir. Ülfetin zıddı olarak, teferruk./ayırışma, teferrüd/tek başına kalma, ihtilaf, tekâtu'/birbirinden kopma, tedâbü/birbirine sırt çevirme, tebâyün/zıtlaşma ve hicret kelimeleri de kullanılabilir.¹³¹

Ayette dikkat çeken “fe ellefe= te’lif etti” mazi fiilinin mastarı teliftir. Ayetteki kardeşliğin, husumet yerine muhabbet ve muavenetin iyi anlaşılması açısından telif kelimesi ve manası ehemmiyetlidir. Ülfetten gelen telif; barıştırmak, uzlaştırmak, husumeti ve adaveti def etmek ve ortadan kaldırmak, ülfet ve imtizaç ettirmek, farklı ve çeşitli şeyleri birleştirip karıştırmak ve terkip etmek, harfleri, kelimeleri ve cümleleri bir araya getirip, bir müşareketle ve bir maksada yönelip, bir anlamda farklılıkları imtizaç ve uzlaştırma ile sanki aralarındaki mübâyeneti, münâfereti ilişkisizliği ve münasebetin yokluğunu giderip eser yazmak gibi manalara gelir.¹³² Dikkat edilirse, telifte; barıştırma, kaynaştırma, husumet yerine muhabbet, münâferet yerine uhuvvet vardır. Aslında kardeşliğin sırrı telifte yatmaktadır. Bu mana ile alakalı olarak; te’lif-i beyn, iki veya daha çok kişinin arasını bulmak, onları uzlaştırmak, imtizaç aralarını bularak düşman ve hasım iken dostlar ve birbirine yardımcı duruma getirmektir. Öyleyse müellif nedir? Barıştıran, husumetleri def eden, farklı şeyleri ve insanları uzlaştıran, kaynaştıran, imtizaç ve ittihad ettirip bir maksatta bir ve beraber eden, farklı maddeleri terkip edip karıştıran ve harfler, kelimeler ve cümleler arasını ülfet ettirip, bir tertip ve teflikle bir eser ortaya koyandır.

Böylelerine kelimenin ism-i fâili olan müellif adı verilir. Şu halde müminleri böylesine bir telifle, bir, bütün, kardeş, birbirine yardımcı ve yakın can dostu, bir bünyân-ı mersûs yapan, Kur’an, İslamiyet, din-i İslam, Onun değerleri, Hz. Peygamber de birer müellif sayılırlar.

Osmanlı Türkçesinde kullanılan “aralarını telif etti” sözü,¹³³ aralarını buldu, barıştırdı, düzeltti, husumetlerini giderdi, ülfet ettirdi” gibi manalara gelir. Ülfetten gelen müellef kelimesi de; bir araya toplanmış, terkip edilmiş, kaynaştırılmış ve birleştirilmiş gibi manalar ifade ederken; Bu yüzden kalpleri İslam’a telif edilmek ve ısındırılmak istenenlere, İslam kendilerine sevdirmek istenenlere Asr-ı Saadette “müellefe-i kulûb” denilmekteydi.¹³⁴ Müminleri te’lif etme, kaynaştırma, imtizaç ve ittihad ettirme manası bakımından te’lif kelimesi Kur’an’da sadece iki ayette geçer: bunların biri, kendisinden söz ettiğimiz Âl-i İmran 103. Ayeti, diğeri ise, Enfal suresi 63. ayetidir.¹³⁵

131) Çağırıcı, Mustafa, “Ülfet”, *DİA*, C. XLII, İstanbul 2012, s. 286- 287.

132) Şemseddin Sami, *Kâmus*, s. 374; Heyet, *Büyük Lügat*, s. 978.

133) Şemseddin Sâmî, *Kâmus*, s. 373.

134) Heyet, *Büyük Lügat*, s. 697.

135) Bkz. Muhammed Fuâd Abdülbaki, *el- Mu’cem*, s. 37; Fahreddin er- Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, s. 179.

3. Evs ve Hazrec Olayı Neydi?

Mehmet Âkif'in Âl-i İmran suresi 103. Ayeti hakkında söylediklerinin iyi anlaşılması için Âl-i İmran Suresinin 99-103. ayetlerinin hangi sebeple indirildiğini ve konuyu ilgilendiren Evs ve Hazrec düşmanlığını ve bu düşmanlığın nasıl kardeşliğe dönüştüğünü de iyi bilmek gerekir.

Medine döneminde, Medine Yahudilerinden Şâs b. Kays, bir gün Mescid-i Nebi'de sohbet eden; Evs ve Hazrec kabilelerinden olan Müslümanlara uğradı. Şâs, fitneci, kindar bir ihtiyardı. Onlara uğrayınca aralarındaki samimiyeti, muhabbeti, kardeşliği, birlik ve beraberliği gördü.¹³⁶ Oysa Evs ve Hazrec İslam Medine'ye gelene kadar, aralarında çatışma eksik olmayan iki kabileydi. Onların karşılıklı savaşlarının sonuncusu, hicretten beş yıl önce biten ve aralıklarla 120 yıl kadar süren meşhur Buas savaşıydı. Bu savaş çok can almış ve bu iki kabileyi zayıflatıp mecalsiz bırakmıştı.¹³⁷

Şâs, Evs ve Hazrec'in eski husumet ve adavetlerini durumlarını, bir de şimdiki ittifak ve ittihadını, uhuvvet ve muavenet halini düşündü. Onların birliği, ittihadı ve kardeşliği Yahudilerin aleyhine idi ve bu durum kendisinin kin duygularını kamçılایınca, kendi kendine:

“Kayle Oğulları (Evs ve Hazrec) topluluğu bu ülkede toplanmışlar. Onlar böyle birlik halinde olursa bize bu ülkede karar yok” dedi.¹³⁸

Hemen yanındaki bir Yahudi gence emretti:

*“Git şunların yanına, yanlarında otur. Onlara Buas gününü ve ondan önce vuku bulmuş savaş ve ayrılık günlerini hatırlat.¹³⁹ O günler hakkında söylemiş oldukları şiirlerden onlara oku.”*¹⁴⁰

Yahudi genç emir üzerine Müslümanların yanına gitti ve Şâs'ın dediklerini yapacaktı. İki kabileden birine mensup bir şairin, eski döneme ait bir cahiliye şiirini okudu. Karşı taraf da buna karşılık kendi şairlerinden şiirler okudular. Derken düşmanlık günleri ve hatıraları canlandı, ardından Evs ve Hazrec arasında tartışma başladı. Ardından birbirlerine karşı ırkçılık ve asabiyet gereği olarak mufaharaya, karşılıklı övünmeye başladılar. İş biraz daha alevlenince, Evsli İbn-i Kayzî ile Hazrecli Cebbar b. Sahr birbirlerine sövmeye ve ardından kavgaya giriştiler. Biri diğerine hücum ederken *“İsterseniz o günü (düşmanlık devrini) tekrarlarız”* diyorlardı. Mücadele bir adım daha ilerleyince her ikisi de *“Ey*

136) Fahreddin er- Razi, *Tefsir-i Kebir*, C. VIII, s. 179; Çetiner, *Esbâb-ı Nüzûl*, C. I, 157; Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler*, s. 199- 201.

137) El- Beyzavi, *Tefsir*, C. I, s. 555; el- Hâzin, *Tefsir*, C. I, s. 555; en- Nesefi, *Medârik*, C. I, s. 555; İbn-i Kesir, *Tefsir*, C. I, s. 389; Çetiner, *Esbâb-ı Nüzûl*, C. I, s. 157; Sarıçık, *Çağrı-Medine Dönemi*, s. 20; Çağrı, *“Ülfet”*, *DİA*, C. XLII, s. 286.

138) Çetiner, *Esbâb-ı Nüzûl*, I, s. 157- 158.

139) Düşmanlarınız da Müslümanlara, falan filan zamanda ve dönemdeki ayrılık ve savaş günlerini hatırlatırlar. *“Fılan zaman Araplar bize şöyle yapmadı mı?” “Türkler bize bunu yapmadı mı?”* gibi.

140) A.g.e., C. I, s. 158.

Evs oğulları!”, “*Ey Hazrec oğulları!*” diye kabilelerini kendilerine yardıma çağırıldılar. Bu tipik bir cahiliye çağrısıydı.

Kavgayı mescit dışında devam ettirmek için her iki grup da taraftarlarını “*Silaha! Silaha!*” diye silahlanmaya çağırıldılar. Nihayet Evsliler ve Hazrecliler ayrı ayrı toplanarak Medine dışındaki Zahira denen taşlığa geldiler.

Durumu haber alan Rasulullah da az sonra bu fitne ve kargaşaya son vermek için bu-radaydı. Neredeyse iki kabile savaşa er-girişmek üzere iken onlara şöyle seslendi:

“*Ey Müslümanlar, Allah adına, Allah adına sakın olun, bu ne cahiliyet davası! Ben aranızdayken, Allah sizi İslam’a hidayet etmişken, size İslam ile ikramda bulunmuşken, sizi cahiliye işlerinden ayırıp küfürden kurtarmış, aranızda bir ülfet (birleşip kaynaşma) vermişken, hâlâ cahiliyet davası mı güdecek ve eskiden üzerinde olduğunuz küfre mi dö-neceksiniz?*”¹⁴¹

Evsliler ve Hazrecliler bu konuşma üzerine uyandılar. Anladılar ki bu durumları şey-tanın vesvesesi, dürtüsü ve düşmanlarının oyunudur. Önce silahlarını attılar, sonra da ağlaşarak birbirlerine sarıldılar. Ardından hep birlikte Hz. Peygamberle şehre döndüler. Böylece, Yahudi Şâs b. Kays’ın uyandırdığı fitne ateşi söndürüldü ve kabilecilik, ırkçılık duyguları yatıştırıldı.

Derken bu tehlikeli ve Müslümanları bölmeye vesile olacak hadise üzerine Allah Âl-i İmran Suresinin 99-103. ayetlerini indirdi.¹⁴² Bu ayetler şöyle diyordu:

“*De ki, ‘ey Ehl-i Kitab, kendiniz (İslam’a) şahitler iken, neden iman edenleri (Evs, Hazrec ve benzerlerini) Allah yolundan, onda bir eğrilik aramayı çok isteyerek döndür-meye çalışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.*

Ey (siz) iman edenler! Kendilerine (daha önce) kitap verilenlerden bir gruba itaat edecek olursanız, sizi imanınızdan sonra döndürüp kâfirler yaparlar.

Hâlbuki karşınızda Allah’ın ayetleri okunup dururken, Resulü de aranızda iken, sizler nasıl küfrü sürdürürsünüz? Ve kim Allah’a i’tisâm ederse (Kur’an’a sarılırsa), mutlaka (ancak) o sırat-ı müstakime (doğru yola) hidayet edilmiştir.

Ey iman edenler! Allah’tan hakkıyla ittika edin (nasıl sakınmak gerekiyorsa öyle saktı-nın) ve böylece ancak Müslimler (ona teslim olanlar) olarak ölin!”

Ve Allah’ın ipine toptan sınıksız sarılın, ayrılıp parçalanmayın, bir de onun üzeriniz-deki nimetini hatırlayın! Sizler (İslam öncesinde şiddetli) düşmanlar iken; o gönüllerinizi telif etti (imanla kaynaştırdı) da onun nimetiyle kardeşler oluverdiniz. Ve siz ateş çuku-runun tam kıyısında iken ondan da sizi o kurtarmıştı. Allah işte size böylece ayetlerini apaçık bildiriyor ki, belki hidayete erer (onda devam edersiniz).”¹⁴³

141) İbn-i Kesir, *Tefsir*, C. I, s. 389; Çetiner, *Esbâb-ı Nüzûl*, C. I, s. 358.

142) Çetiner, *Esbâb-ı Nüzûl*, C. I, 358; (et- Taberi, *Câmiu'l -Beyân*, C. IV, s. 16-19 ve el- Vahidi, *Esbâbu'n- Nüzûl*, s. 82'den).

143) Âl-i İmran, 3/99-103; Çetiner, *Esbâb-ı Nüzûl*, C. I, s. 160.

Bu ayetler ve Evs ve Hazrec olayı; kabileciliğin, ırkçılığın, Allah'ın Kitabı yerine başka zihniyetlere sarılmanın, Allah'tan hakkıyla korkmamanın ne kötü sonuçları olabileceğini göstermekteydi. Mehmet Âkif de, “*Kur'an'dan Ayetler*” adlı eserinin farklı yerlerinde kabileciliğin ve unsuriyetin kötülüğünü anlatmak için Evs ve Hazrec olayını, önemine binaen birkaç yerde zikreder.¹⁴⁴

Sonuç

Mehmet Âkif, farklı yazı ve şiirlerinde de ifade ettiği gibi, İttihâd-ı İslam'a, müminlerin ittifakına taraftar dindar ve ırkçılığa karşı, İslam milliyetçisi bir fikir adamıdır. O, 8 Ekim 1912 Ekiminde başlayan ve 29 Eylül 1913'te biten, Osmanlı'nın Rumeli topraklarından sürülüp atıldığı Balkan Savaşından iki hafta kadar önce Sebîlürreşâd dergisinde yayınladığı yazısında, Âl-i İmran suresi 103. Ayetini esas alarak, müminleri ırkı, dili, rengi ne olursa olsun, hep birden Allah'ın kitabına sarılmaya davet etmiştir. Bu makalesinde hepsinin ittifak eden dış düşmanlara karşı bir ve bütün olmasını, istemiş ve ne sebeple olursa olsun birbirlerinden ayrılmamasını öngörmüştür.

Ona göre tüm müminleri bir arada tutacak en kuvvetli rabita/bağ Kur'an ve İslamiyet'tir. Onları bundan başka bağlarla bir arada tutmak mümkün değildir. Müminler ancak Âl-i İmran suresi 103. ayetinin mesajına kulak vererek husumeti muhabbete, ihtilafı ittifaka, bölünüp parçalanmayı muavenete çevirebilirler. Onun ayeti yorumunda yer aldığına göre, mezkûr ayet ışığında bir, bütün ve yekvücut olmak, inananları dünyada zillet ve perişanlıktan, ahirette de hüsrandan kurtaracak tek şeydir. Ancak Kur'an ve İslamiyet rabitası, farklı İslam kavimlerini bir arada tutabilir. O ilgili ayeti tefsir ederken dile getirdiği fikirlerini, Asr-ı Saadetten Evs ve Hazrec arasında yaşanan ve uzun süren düşmanlığın iman kardeşliği ile nasıl sona erdiğini açıklayan örnek bir olayla da destekler. Onun tespitlerine göre, din ve iman kardeşliği ayrıca, müminleri güçlü kılmaları ve hayırlara sebep olması açısından Allah'ın en büyük nimetlerindendir.

Kaynakça

- Abdulfettâh el- Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, terc., Salih Akdemir, Fecr Yayınevi, İstanbul 1996.
- Avcı, Câsim ve Recep Şentürk, “*Kabile*”, *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001
- Babanzade, Ahmed Naim, *İslam'da İrkçılık ve Milliyetçilik (İslam'da Davay-ı Kavmiyet)* İktal Yayınları, Ankara 1979.
- Başoğlu, Tuncay, “*Tefrika*”, *DİA*, C. LX, İstanbul 2001.
- El- Beyzavi, Ebu Said Abdullah, *Envâru't- Tenzîl*, C. I- VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979.
- Bulut, Mehmet, “*İsmet*”, *DİA*, C. XXIII, İstanbul 2001.

144) Bkz. Ersoy, *Kur'an'dan Ayetler*, s. 81- 82; 199- 201, 59- 60, 99.

- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, C. I- XVIII, İstanbul ty.
- El- Cevheri, Hammad, *Sihah*, Dâru'l-‘İlmi’l- Melâyîn, Beyrut 1984, C. I- VI.
- Çağrı, Mustafa, “*Adalet*”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988..
- Çağrı, Mustafa, “*Asabiyet*”, *DİA*, C. III, İstanbul 1991.
- Çağrı, Mustafa, “*Kibir*”, *DİA*, C. XXV, İstanbul 2002.
- Çağrı, Mustafa, “*Övünme*”, *DİA*, C. XXXIV, İstanbul 2007.
- Çağrı, Mustafa, “*Ülfet*”, *DİA*, C. XLII, İstanbul 2012.
- Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, C. I- II, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006.
- Demirci, Mehmet, “*Himmet*”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1986.
- Duman, M. Zeki, “*Hablullah*”, *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996..
- Durusoy, Ali, “*Hüve Hüve*”, *DİA*, C. XIX, İstanbul 1999.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Yakın Tarihimizde Irkçılık*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013.
- Efe, Âdem, “*Sebîlürreşâd*”, *DİA*, C. XXXVI, İstanbul 2009.
- Efendioğlu, Mehmet, “*Sahabe*”, *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008, s. 491- 500.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Kur’an’dan Âyetler*, Yüksel Yayınevi, Nşr, Ö. Rıza Doğrul, İstanbul 1944.
- Fahredden er- Razi, *Mefâtihu’l- Ğayb*, C. I-XXXII, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1982.
- Fayda, Mustafa, “*Bedevi*”, *DİA*, C. V, İstanbul 1992..
- Fayda, Mustafa, “*Adnân*”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988.
- Feyruzâbâdi, Muhammed b. Yakub, *el- Kâmûsu’l- Muhît*, Müessesetü’r- Risâle, Beyrut 1996.
- Gazali, Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ‘Ulûmiddîn*, C. I-IV, terc., Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975.
- Gümüşhanevi, Ahmed Ziyaüddin, *Râmûz’ul- Ehâdîs*, terc., Naim Erdoğan, Pamuk Yayınları, İstanbul 1980.
- Günaydın, Fatma Candan, “*Nimet*”, *DİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 129- 130.
- Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l- ‘Ayn*, C. I- IV, Dâru’l-Kütübî’l- ‘İlmiyye, Beyrut 2003.
- El- Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lübâbu’t- Te’vîl*, C. I- VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979.
- Heyet, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi*, Medine 1987.
- Heyet, *el- Mu’cemü’l- Vasît*, el- Mektebetü’l- İslâmiyye, İstanbul ty.
- Heyet, *Büyük Lügat*, TÜRDAV A. Ş. İstanbul 1985.
- Işık, Emin, “*Âl-i İmrân Sûresi*”, *DİA*, C. II, İstanbul 1998.

- İbn-i Kesir, İsmail b. Dımar, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'Azîm*, C. I- IV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- İbnü'l- Manzur, Ali b. Ahmed, *Lisânu'l- 'Arab*, C. I-VI, Kahire ty.
- İlhan, Avni, “*el- İ'tisâm*”, *DİA*, C. XXIII, İstanbul 2001.
- Küçük, Cevdet, “*Balkan Savaşı*”, *DİA*, C. V, İstanbul 1995.
- Mansur Ali Nasif, *et- Tâcu'l- Câmi'u li'l- Usûl*, C. I- V, Mektebetü Pamuk, İstanbul 1969.
- Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye*, Üçdal Neşriyat, Konya 1966.
- Muhammed Fuâd Abdulkaki, *el- Mu'cemu'l- Müfheres*, el-Mektebetü'l- İslamiyye, İstanbul 1982.
- En- Neseî, Abdullah b. Muhammed, *Medârikü't- Tenzîl*, C. I- VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979.
- Okay, M. Orhan- Düzdağ, M. Ertuğrul, “*Mehmed Âkif Ersoy*”, *DİA*, C. XXVIII, İstanbul 2003.
- Er- Rağîb el- İsfahani, Hüseyin b. Muhammed, *el- Müfredât*, Kitâbu'l- Cumhuriye, Beyrut ty.
- Sarıcık, Murat, *Hz. Muhammed'in Çağrısı- Medine Dönemi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009.
- Sarıcık, Murat, *İrkçılık*, Nesil Yayınları, İstanbul 2013.
- Sarıcık, Murat, *Ehl-i Beyt'i Sevmek*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010.
- Sarıcık, Murat, *Cahiliye*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011.
- Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-i Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1985.
- Şentürk, Recep, “*İsmet*”, *DİA*, C. XXIII, İstanbul 2001.
- Şentürk, Recep ve Kadir Canatan, “*İrkçılık*” *DİA*, C. XIX, İstanbul 1999.
- Şentürk, Recep, “*Kavim*”, *DİA*, C. XXV, Ankara, 2012.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, C. XVII, s. 72, 2.b. Ankara 1958.
- Topaloğlu, Bekir, “*Furka*”, *DİA*, C. XXXV, İstanbul 1996.
- Uludağ, Süleyman, “*Fark*”, *DİA*, C. XII, İstanbul 1995.
- Uzun, Mustafa, “*Doğrul, Ömer Rıza*”, *DİA*, C. IX, İstanbul 1994.
- Uzunpostalıcı, Mustafa, “*Cemaat*”, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, C. I- IX, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.
- Ez- Zebidi, Mürteza Hüseyin, *Tâcu'l- Arûs*, C. I- LX, Müessesetü'l- Kuveyt, Kuveyt 1993.

